

denna trånga plats gifwa mera utrymme, hwilken inrättning skedde på BrandöfversäkringsContorets befohlnad.

Årtalet 1797 är i en sten å brunnen utbugget. Dess watten håller mest koksalt, litet eller intet saltpeter, desuten om kalk och litet jern. Är af de bättre watten i Stockholms brunnar, under N:o 3 *).

Brunnen, i Brunngrändan wid Ssterlånggatan, har 2:ne pumpar under ett brådtak, och dess låge gör passagen trång. Dess watten håller koksalt, kalk och nog jern. Är efter Hr. Bergii klassification den 7:de ibland de bättre i Stockholm **).

Gamla Banko-brunnen, bakom gamla Bankohuset, wid infarten till yttre Borggården, har en pump, håller koksalt, saltpeter och litet jern, uppföres af Bergius under N:o 10, ibland de bättre wattenen ***).

Enom Kongl. slottet, är på midten af stora borggården en brunn, ämnad till uppföringswerk af watten i alla slottsrummen, wid timande eldswåda.

I södra slottsgången, der Konungens kök äro inrättade, finnas nödiga brunnar med sina pumpar, der wattenhemtning af andra åsiven tillåtes.

6 Capitlet.

Om Kyrkorna inne i staden.

1. §.

Virger Carl anlade Stockholms stads Storkyrka, då han år 1260 funderade staden. Hon kallades aldrasförst Bykyrkan, och, såsom den äldsta och enda allt intill K. Joh:han III:s tid, förtjenar hon ännu sitt namn af stadens Storkyrka, ty de andra hafwa, intill den skeddä reformationen i K. Gustaf I:s tid, varit klosterkyrkor ****). En del af våra häfdateknare förmäna, att kyrkan blifwit anlaggd, andra åter, att hon blifwit färdig 1264. En så stor byggnad synes dock hafwa fordrat en längre tid än 4 år, i synnerhet då försvarsverket war ett angelägnare föremål, som gaf första anledningen till stadens grundläggning. I bbrjan

*) Wettenst. Academ. Handl. 1759, vol. 20, p. 106.

***) Ibid.

****) Ibid.

*****) Peringskölds Saml. om Stockh. Msc.

af femtonde århundradet, skall kyrkan på bredden blifwit utwidgad och, med en tillbyggnad wid westra ingången, alldeles fullbordad 1478. Desß längd uppgifwer Grundel till 186 fot, och bredden till 104. Af hwad anledning den blifwit helgad åt Nyfarnes Patron, den helige Nicolaus, lærer nu mera lika så litet kunna utredas, som saken i sig sjelf torde kunna anses vara af någon synnerlig wigt. I stora sacristian förwaras ännu en bild, målad på glas, fordom af kyrkans, men nu och från längre tid tillbaka Nyfarnes, patron, den heliga Nicolaus. Denna tafla är till kyrkan förbrad af GeneralMajoren, Gouverneuren i Curland, Carl Magnus Stuart, och tagen wid den första bland de många segrar wid byn Schagarino, som den sedermera namnkunnige härfrören Grefwe Adam Ludwig Lewenhaupt wann öfwer Nyfarnes och Pohlackarne d. 19 Mars 1703. En witter fornäskare förmåler wäl, att St. Niclas anses såsom de sjöfarandes Patron, hvarsöre och den första kyrkan, i den nya staden Köpenhamn, blifwit honom helgad, och att samma orsak torde vara till Storkyrkans uppkallande efter honom *); men om Swenska sjöfarten, för handtelh skull, kan man dock för den tiden icke gåra sig några stora tankar. Att St. Nicolaus, en biskop i staden Myra i Lycien, blef antagen till desß patron, kan nu icke så lätt sägas, är Botins uttrande derom **). Lika osäker lærer den uppgiften vara, att kyrkan fått sitt namn af en Nicolaus, Nuncius Apostolicus, som hickom från England och sedan blef Påfwe, under namn af Adrianus IV, eller af ArcheBiskopen Nicolaus Swit, till någon äminnelse, att han skall warit närvarande wid kyrkans inwigning 1306 (Grundel, l. c. p. 19.)

Af kyrkans äldsta utseende, med desß små torn och takets 3:ne affsätser, samt tornet med en hög spira, förwaras en gammal målning i kyrkan, och desutom finnes en i sientryck nyligen utkommen utsgit af Stockholms stad före 1544, som wisar kyrkans fordna structur. Den har förut warit omkring 15 alnar längre än nu; men K. Gustaf I lät år 1548 aftaga östra gafweln, för slottsgrafwens och wägens till slottet utwidgande, så att den delen, som förre war grunden till hög-choret, står nu under gatan, der Hertigarne Eriks och Waldemars samt många andras lik warit begrafna. Kyrkan har i förstone icke warit så bred framme

*) Beröfs Anteckn. om Stockholm i Ant. Arch. Liljenwalldh, de Templo S. Nicol. Ups. 1787.

***) Birger Jarls leiw. p. 162.

wid choret, som nu, utan, då Konungen låt aftaga östra gafweln, tillskades hon på bredden jemnlift med nedra delen, som alltid varit osbrändrad *). Den wanfkapliga facade åt Slottsbacken, som kyrkan nu har, är efter Stads-Architekten Carlbergs ritning, och inscriptionen å den stora foppartafan på gafweln, med derå fastskrifade förgyllda bokstäfwer, författad af Doctor Alstin **). Messenius och Grundel efter honom, med flera, instämna deri, att K. Gustaf I varit sinnad, att, dels för bättre utrymme, dels i anseende till flottets förswar wid en fiendes anfall, låta nedrivna hela kyrkan, men att han ändtligen afstått derifrån, på Dof Skeppers råd, som skall föreställt, att sådant kunde wäcka Guds hämnd. Detta skall händt 1554, och året derefter, eller 1555, blef kyrkan på längden aftagen, såsom för berödt är, ehuru Peringsköld förer det till 1548.

K. Johan III wgr åter af annan tanka, då han, d. 1 Jan. 1581, förklarade sig willja hafwa något på stadskyrkan förändradt, som han, på sin bekojnad, wille låta verkställa, derom Dof Gudmundsön skulle besörja ***).

År 1567, den 1 Juni (dominica prima post Trinitatis), slog åskan ned genom öfdra kyrkoddren. Förskräckelse uppkom bland folket, några personer blefwo skadade, men ingen förlorade derwid lifwet.

År 1595, d. 28 Apr. kl. 3 om morgonen, slog åter åskan ned på 3:ne ställen i kyrkan. Elden tändes i tornet ofwanför timmeklockan, men förorsakade ej synnerlig skada och blef släckt med sot mjölk ****).

I K. Gustaf I:s tid skall kyrkan, efter Messenii berättelse, varit prydd med half döme, hwartill Wäfwen säges hafwa gifwit sitt samtyske, och hwaraf hon sedan osta blifwit kallad Stockholms Dömtyrka †).

Högstbemälde Konung säges och hafwa varit betänkt, att af Stockholms Stad göra ett serskildt slift.

Öfwer denna kyrkas chor och altaren, med tillhörande bref och sliftelser, har Peringsköld författat en beskrifning, som i Storkyrkan förwaras. Den innehåller ej annat, än ett uppreparande af de donationer, som i hus, jord och

*) Peringsköld l. c.

***) Werch l. c.

****) Ibid.

†) Stadens Länkebok, 1595, fol. 231.

‡) Det lännas derhån, om kyrkan haft hel eller half döme; men säkert är, att K. Gustaf I ej frågade efter någon Wäfves tillstånd dertill.

penningar blifwit, under katholska tiden, till själarykt anslagna under Altarne och Capellanerna, hwaraf ett utdrag här in- tagas, med några tillägg, såsom tjenande till någon upp- lysning i Stockholms stads historia.

1) St. Martini Altare eller Præbenda blef, efter ArcheBisfop Peders bref 1337, af en förnäm borgare, Jo- han Gisonar, stiftadt och anlagdt till Guds och Mariæ lof, med archebisfop Hemmings derpå afgifaa stadfästelse år 1347.

2) Det andra Altaret, stiftadt af Borgaren Conrad Arnd, men fullbordadt af sonen Folowiner Arnd och Simon Schelhorn, med archebisfopens stadfästelse derå d. 26 Octo- ber. 1350.

3) Mariæ Virginis eller Wårfru Altare. Des infom- ster hade, redan 1353, sig så förbrukat, att ock ett gille, Wår- fruGillet kalladt, med ålderman och brödraskap kunde fun- deras, hwarpå K. Magnus Eriksson Smeck lemnade sin stad- fästelse samma år. Detta chor lades till St. Annae, men gillet infbrifswades med H. Lekama Gille.

4) St. Andreas Altare grundlades d. 8 Octob. 1370, af Borgmästaren i Stockholm Folowin Bracheles Enka, Ger- trud Constens, i choret, närmast wid norra kyrkddörren; hwil- ket stadfästades af ArcheBisfop Birger 1381, som äfwen antog Berner Henr. Swarte för ord. prest derstädes 1374. Detta är nu det chor, der RiksCancelleren Gr. Axel Dren- sijnernas 2:ne barn ligga begrafna.

5) Seliga Lekama Altare. Af det äldsta donations- bref derå, som nu är att tillgå, af år 1409, inbemas, att Capellet haft sitt eget gille och sitt hus på Skomakaregatan. Capellet i kyrkan har varit wid södra dörren, der nu läk- taren är, instångdt med sin serkilda mur, som än af pela- ren synes. Hwad infomster choret hade af landtgods, der- om finnas inga bref; men i staden egde gillet Badstugan med des grund, en half mark löddig af Borgmästaren West- phals stenhus wid Söderport, och af samma Borgmästares hus wid Fiskeorget (nu Packartorget) $\frac{2}{3}$ löddig mark (1425), jemwäl 7 mark löddig renta af Henr. Dyrkstedes stenhus, nordan om porten, då man går åt Wismarsgatan (1413), äfwen 4 marker af fordna Borgmästaren i Stockholm, se- dan Borgaren i Lübeck, H. Pernoves stenhus öfvan mur wid Fiskestrand, med rentan af flera stenhus.

6) St. Peders och Påswels Altare har varit in- rättadt i Helga Lekama Capell. Inga handlingar finnas derom.

7) St. Barbarae Altare har Rådsmannen Berner Gess och Herm. Rymbecke sifstat år 1428, med en ewig mesa, till Guds och Mariae lof, jungfru Barbarae, sin egen och föräldrars samt andra Christina själars gagn; och war detta capell liggande näst H. Lekama Altare och St. Gertruds Chor på den södra sidan i kyrkan, förseddt med underhåll, kostelig frud och egendom i Stockholm.

8) St. Gertruds Altare, på södra sidan i kyrkan. Det tillhörde St. Gertruds Gille, hwars samtingsställe eller gillesfuga längre fram skall omtalas.

9) St. Michaelis Altare. Har haft sitt eget gille på Skomakaregatan, som förenades med Wårfru Gillet.

10) Ett Altare med 2:ne Praebenden, anlagdt i ett serfildt chor af Heina Frome och Hans Hemholdt 1458, efter hustru Bela, hwilken sifstelse på Rådstugan inprotocolerades.

11) Guds Angla Altare, sifstadt af Magn. Utter och hans hustru Ingegerd, Guds ånglom till åra, år 1481. Nath. Petri Praebendatus gaf dertill sin gård på Norrmalm, till en capellans lön.

12) St. Christophers Altare. Hans Skymlexenning förnyade och begäfwade det samma, efter sin swärfaders död 1480, sedan des praebenda och chor förut woro upprättade.

År 1440, hade Borgmästaren Olof Edwenbergs enka i Stockholm skänkt, till detta Altare, rentan af 3:ne hus, som hon egde i staden, och som aldrig fick dragas undan altaret.

13) Tiotusen Riddares och Ellofwatusen Jungfrurs Altare. Detta, med des praebenda, har Borgmästaren Staffan Storbücks enka, Christina Jacobsdotter, sifstat St. Francisci dag 1485, med kostelig renta af stenhus och tomter för Praebendaten. Choret har varit efterst på norra sidan i kyrkan, såsom ett gammalt bref utwisar. I 10,000 Riddare-Praebenda, har ett helgedoma-kar varit af silfwer, wågande 3 löddig mark, 8 lod, 1 quintin, eller 56 lod 1 quintin ^{*)}.

14) St. Henrichs Altare hade sin praebenda och chor, med sitt gille. I kyrkan förwarades St. Henrichs bild af silfwer, som wågade 9 marker 15 lod ^{**)}.

15) Jungfru Mariae och S. 3 Kungars Altare sifstade Mich. Swarte och hans hustru Elin Pehrsson

^{*)} Diikmans Kyrkohandl. p. 175.

^{**)} Ibid. p. 94.

1487, och det anlades i St. Henrichs Chor, dertill de gafs wo 2 par meseflåder, en kalk, helgedoma-sar och renta af 2:ne stenhus.

16) St. Peders och Påswels Altare, på norra sidan i kyrkan, hwartill Biskop Cordt (Rogge) i Strängnäs gaf ett stenhus, belåget i Skomakarebrinken, som årligen rentade 20 mark, till Jungfru Mariae tidegård, hwilket han i samma chor sliftat, som inhemtas af ett bref 1494.

17) St. Orjans eller Jörans Altare, inrättadt 1488 af Riksföresändaren Sten Sture d. å. wid St. Jörans beläte, långst fram i choret *). Att detta altare nyttjades år 1495, kan slutas deraf, att Sten Sture, som, till ett sålttåg, lät från Upsala uttaga St. Eric Heliges Banner, i Dyfkyrkan (Storkyrkan) med knåfall då tog det emot på St. Jörans altare **). Härwid bår man ej lemna o-nämndt, att berörde Swenska Riksbaner eller fana, d. 25 Febr. 1797, fördes med en escorte af 200 man af Lifgardet, ifrån Arsenalen till Storkyrkan och placerades wid altaret derslades.

18) St. Eriks Altare och Praebenda,

19) St. Olof Konungs,

20) Wårfru Conceptionis,

21) Wårfru Visitationis,

22) Nativitatis Christi,

Af hwilka man nu allenast finner blotta namnen i några Gåfwo- eller TestamentsBref. Många flera altaren hafwa desutom varit, som nu, med sina bref, äro alldeles förgåtna.

23) St. Annae Chor och Altare nämnes i ett bref 1507, hwartill kan läggas St. Johannis Praebenda, St. Blasii Chor, St. Koiji Praebenda och H. Trefalldighets Altare ***). Afskilliga fundations-bref, för berörde altaren och praebenden, finnas tryckta i en wedskrift, kallad Sanning och Rådje. Hwarje chor och altare egde egna prester och merändels egna altartafvor, krucifixer, helgedomakåril och mesefstrudar, samt i öfrigt allt, hwad som fordrades till läsande af mesor och den så kallade Gudstjensens förättande. Det följer således af sig sjelfst, att de hade betydliga inkomster, hwilka fromheten och widskepelsen tilldelat.

Twån-

*) Biskop Wallins Gottl. Saml., der det säges, att Sten Sture den äldre funderade detta Altare 1488.

***) von Dalins Sw. R. Hist. 2 del. p. 824.

****) Witterh. Akadem. nya Handl. Tom, 2, p. 226, not.

Twänne stora capeller hafwa och varit byggda serskildt från kyrkan, neder wid westra dörren, det ena sunnan om kloktornet, och det andra nordan, bägge med flera altären och praebendater. Det södra hade namn af Själacapellet, som war i stort flor, efter som der de flesta mesfor höllos för lefwande och döda, hwarföre alla offrade dit.

K. Magnus tog i sitt förswar Borgaren i Stockholm Herman Skräddare och allt hwad han gifwit till Capellet, af honom anlagdt i Stockholms kyrka. Agl. Br. af år 1361. (Linköp. Bibl. Handl. 1 del. p. 6.)

Ibland alla andra praebenden och altären i Själacapellet hade en Kyrkoherde, Hans i Håtuna, der grundat en praebenda 1422.

År 1449, gjorde K. Carl VIII en stadga, med föresändaren i Själachoren i Nicolai kyrka, om Beijersta och Esterberga och det som brukades under förenämnda själachor i Töbör, att han skulle gifwa ärligen deraf 7 mark till afgeld åt Capellanerna, så länge hans Råd tillföde, för hwilken de skulle, hwart år på St. Gregors dag, hålla ett anniversarium, med vigiliis och själamesor för hans faders och moders själ. Det norra Själacapellet wid kloktornet är nu Sacristian och har äfwen varit i stort pris; men derom finnas nu inga bref i behåll.

I kyrkan hafwa och varit många belåten, hwarest den enfaldiga hopen gjort mycken Gudstjensl och wördnad, med häfswor och skänker, hwarföre de fingo 40 dagars indulgentier (försäkringar om syndaförlåtelse), som inför samma belåten, med knäböjande, sig infunno, läsandes Pater noster, Ave Maria! m. m. samt warlus för dem upptände (Zindulg. Br. d. 16 Jan. 1474).

Att Storkyrkoförsamlingen haft rättighet att self wälja sig prest, slutes af Privileg. 1436 och paragrafen om presential, som innehåller: "Att Borgmästare och Råd skulle presentera en infödd Alerk, och honom skulle kyrkan gifwas, utan omswep och hinder." Denna rättighet har församlingen sedan begagnat i 200 år; men, i Privilegierna d. 10 Mars 1636, lemnas församlingen blott den rättighet, som andra i allmänhet icke ega, att, med Consistorii samtycke, få kalla och wälja på några personer, hwilka sedan skulle presenteras Konungen, att deraf wälja en *).

Alerkerna wid Bykyrkan woro i äldre tider, utom

*) Swenska Kyrkohandl. i Saml. Stockh. 1779, No 6 och 7.

Kyrkoherden, en Prost, en Poenitentarius, en Symblo-
man och flera Capellaner, åtminstone en Praebendat wid
hwardera af de der warande många chor och altaren, ut-
an att nämna all den öfriga kyrkobetjeningen *).

I beskrifningar om kyrkor finnes gemenligen en lång
förteckning på kyrkoherdar **). Deras namn, befordringar
och ämbetsår äro ensamt till föga upplysning i deras lefwer-
nesbeskrifning, som rätteligen bär sökas i fäderneslandets
lärdoms-historia. Här kan dock, om Storkyrko församlingens
Pastorer, anföras: att Johannes Ludolphi, kallad Skrif-
ware, skall vara den första kända Curatus Ecclesiae St.
Nicolai. Han hade varit Canonicus i Upsala från 1369
till 1379.

Johannes Wardenberg, år 1405, ämb. 1420.

Johannes Petri, år 1430.

Nicolaus Caroli Krook, Decanus i Upsala 1432, ämb.
1444.

Ericus Johannis Arövelin, 1446, son af Högwidsmann-
nen på Stockholms slott, Johan Arövelin.

Magister Canutus, år 1450.

Eweno, eller Petrus Erici, Canonicus i Skara 1473.

Martinus Johannis, 1488.

Ingemarus Johannis, 1510.

Petrus, 1520.

Dlaus Magnus, 1521 Canonicus i Upsala. Han är
den sist kända Pastor eller Curator under katolska tiden,
ty Magister Michael Langerben kan räknas till det Luther-
ska tidhvarfwer.

Sedan reformationen, ifrån år 1524 intill närwarande
tid, eller på 300 år, hafwa omkring 40 Pastorer varit wid
Storkyrkan, af hvilka de flesta blifwit Biskopar i särskilda
stift, och några af de sista OrdensBiskopar.

Af dem äro många, som förtjena sin egen historia,
hwarmed Olof Petri Phasé, som ock kallades Mäster Oluff
i Rorgen, länge sedan blifwit ihogkommen. Huru illa Stock-
holms Borgare woro belättna med sin Pastor Petr. Pauli
Gothus, eller Pehr Påfwelsson, som sedan blef affatt och mi-
stade kappan, inhemtas af de, mot honom, år 1587 an-
dragna klagomål.

Om en Birgerus anmärkes, att han blef affatt, för
det han ogillade Liturgien (en påswist messehåndbok).

*) Murberg, i Witterb. Akadem. Handl. 2 del. p. 225.

**) Grundel, de Stockholmia.

Om en Erik Schepperus, som, för sin politik, hade sina misshöden, säges: att han fick, på K. Carl IX:s befallning, ett rum på slottet i Upsala, med lås utanföre, för det han steg på predikstolen och höll mesa, när honom sjelf godt syntes. En Emporagrius Rudbeckius, Swebelius, en Schröder, stamfader för adeliga ätten Schröderheim, med flera förtjenta män, hafwa dels på sina ställen i häfderna, dels i serkilda äminnelsetal, blifwit med beröm ihogkomna.

Bland gåfwor, kyrkoprydnader och konstens monumenter, anmärkas i synnerhet:

1) Altaret. Den präktiga altartaflan har blifwit skänkt af Riksrådet, Friherre Adler Salvius, förfärdigad i Augsburg, och af hans Enkefru aflemnad år 1654, föreställande Christi födelse, lidande och uppståndelse, i ett arbete af guld, silfwer, elyphenben och ebenholz, och den kan, såsom ett skåp, öppnas och tillslutas. Taflan skall den tiden hafwa kostat 80,000 Rd. Sjelfwa altaret, altarskranket och chorsskranket äro i en stor stil och swarande mot den, som är rådande i det hela inom kyrkan.

2) Predikstolen, af wacker bildhuggeri-arbete, rikt förgyllt, är en srikostighet af fru Elisab. Funck och skall hafwa kostat 10,600 Dal. kyrmt. *).

3) Den förgyllda Silfwer-LjusKronan för 24 ljus är en skänk af den namnkunniga Grefwinnan Ebba Brahe, till äminnelse deraf, att hon der i kyrkan blifwit wigd, år 1618, med Fältherren Grefwe Jakob de la Gardie, och att hennes herre der blifwit begrafwen d. 14 Nov. 1652. LjusKronan skall wäga 78 skålpund. Under globen på denna präktiga ljuskrona är anbragt en ånglabild, gjuten af silfwer, hwilken i wenstra handen håller en silfwerkiska, på hwars ena sida ses de la Gardieska och Brahe-wapnen, och på den andra, hennes samt hennes mans och herres namn och titlar, m. m.

Till kyrkans antiquiteter och minnesmärken kunna räknas:

1) Den stora Mesings- eller Sjustafan kallad, i högchoret framför altaret, skänkt af K. Magnus Eriksson Smeke, till äminnelse af hans, 1317, på Nyköpings slott ihjälhugrade fader och farbroder, Hertigarne Erik och Waldemar, och att der utmärka deras gemensamma graf, hwarest dock Waldemars stoft ensamt blef hwilande, sedan Hertig Eriks lik blifwit, 1322, affördt till Upsala.

*) Grundel l. c. p. 36.

2) Den på flera ställen beskrifna lilla Sten, som finnes fastad wid foten af en pelare, till venster från altaret, föreställande en Ål, den ett lejon och lejoninna med florna kvarhålla. Af Christiern Tyranns stathållare, eller Slottslofwen Diedrik Slaghek, skall den blifwit ditsatt år 1521, som årtalet på stenen utmärker. Den derpå tillika besintliga platt-tyfva versen kan wäl icke gerna uttydas till S. Christierns förmon, lydande sålunda:

"Der Åel ist fett ok ein stark Fisk,
mit ledegen henden is he
Nicht gut to fangen, dat is wis.

1521.

Wier em vill vorvaren,
Se mot nene secke odder Fisten an
em nicht sparen."

3) Riddaren St. Jörans Beläte till häst, stridande med en förfärlig drake (lindorm).

Härom berättas, att Sten Sture den Äldre, på sin befohning och till tacksamhet för den seger, han vann mot Mysarne, förmodligen år 1488, genom den stridbara krigshöfdingen Knut Yosse, låtit förfärdiga detta arbete af en utländsk Belättsnijdare ifrån Andorff 1489, såsom Meisenius säger. Andra åter berätta, att denne konstnär varit från Antwerpen.

När arbetet war färdigt, skall mästaren af en Sturens tienare, på gamla Rådhuskällaren, blifwit ihjälstucken med en därt, på det han icke något skönare beläte gbra skulle. Kyrkoherden Erik Schepperus gjorde några förändringar, med en hopy belätens och andra katolska styckens affstafande i kyrkan, hwarest dock St. Jörans beläte, med dess häst och hwad mera dertill hörde, qwarlemnades. Efter af K. Gustaf I erhållet bifall, föransjaltade Stathållaren Peder Hård, med Borgmästare och Råd, år 1528, att detta beläte, som war uppsatt fränst i kyrkan, skulle flyttas från choret, nedertill till den wensra eller Wårfrudörren (Södra dörren), emedan detta stora af trä förfärdigade beläte borttog mycket rum framme i kyrkan, och menigheten, genom dess aflägsnande, äfwen kunde betagas en widskęplig wördnad, som den dertills ständigt för samma beläte skall yttrat. Det finnes ännu ofwanför den södra dörren, på en upphöjd ställning, qwarstående *).

*) Spegels Kyrkohistor. p. 31. Werwing, Sigismunds Histor. p. 295. Rådtings i stor stående Stockholm, p. 23. v. Dalins

Detta beläste, som i många kyrkor uti katolska länderna finnes upprestat, är, i Ryska Kejsrerliga wapnet, sålunda utpräget: att Riddaren St. Jöran sitter till häst och, med sin lans, genomsticker en under honom liggande stor drake. Framför riddaren står en krdnt jungfru, som med utsträckta armar beder honom frälsa sig utur sin dgonstfkenliga lifsfara; och är berättadt, att han skall fått weta, att i landet Lybien låg en stor drake inför huswudstaden, som hela landet med sin anda förgiftade, så att folket deraf dog, och att Konungens dotter skulle, såsom ett hednist förfonings-offer, blifwa för draken framkastad, emedan hwarfen Konungen eller någon annan hednist magt förmådde något mot honom uträtta; hwarföre riddaren skall sig till berörde stad begifwit, der dräpt draken och derigenom frälst konungadottern. Detta är dock ej någon werkelig händelse, utan blott en dikt och sinnebild; hwilken hos de Wäswiska intill denna dag bibehålles, såsom ett segertecken öfwer den öfwerwunna hedendomen. Det berättas också, att Riddaren St. Jöran, eller Georgius, war en Krigsöfwerste, född i Capadocien, och att han, som sedan blef ärkebiskop efter Athanasius, starkt ifrade mot det hedniska afguderiet samt många afgudar försörde; hwarföre han, på den hedniska tyrannen Diocletiani befallning, skall blifwit fasttagen, grufweligen plågad och ändtligen år 295 mördad och i stycken sönderhuggen, samt derefter, såsom en af de förnämsta martyrer, af de Christna för ett kyrkans helgon ansedd och vördad *).

Turkarne hafwa jemwäl ett serdeles behag för ridande helgon, såsom, ibland andra, Riddaren St. Jöran, hwilken äfwen i England warit så högt äktad, att hans bild ses & ett emallieradt och med diamanter bepryddt guldfors, hbrände till Strumpebands-Orden; men ännu märkwärdigare är, till St. Jörans äminnelse, att St. Georgs Orden är, i nu warande Konungariket Baiern, instiftad år 1729, deruti St. Georg, i ett guldfors, ses till häst, med en lans i högra handen, hwarmed han öddar en lindorm **).

4) R. Olof den Heliges Sköld och Sporrar, som R. Erik XIV tagit från hans graf i Nidarås och 1564

Sw. R. Histor. 2 del. p. 811. Celsii Gustaf I:s Histor. 2 del. p. 387.

*) Kåbblings Supplem. till i stor stående Stockholm, 1740, 810, p. 61.

**) Büfers Europ. Statskunsk. 1770, 810, p. 187, 325, 375.

med sig hemfört, för att vittna om hans infall och seger i Norrige. Detta minnesmärke hänger på en pelare, nära altaret.

5) Den målade tafsta, som K. Johan III lätit uppsätta på södra kyrkväggen, till äminnelse af ett så kalladt Himmelstecken, bestående i några wädersolar, som blifwit sedda d. 20 April 1592, och som Konungen trott kunna angå sig, hwilken Tafsta 1636 blifwit renoverad. Den är ock af Grundel nämnd, med anmärkning af det fel, som, i anseende till det der antecknade årtal, af målaren, wid tafstens renoverande, blifwit begånget.

6) Ehrenstrahls stora tafstor förtjena mera uppsatthet. De äro målade 1694 och, enligt K. Cars XL:s egenhändig dagbok, år 1695 uppsatta i Stotts kyrkan, hwarifrån de flyttades wid stottsbranden 1697 till Storkyrkan och uppsattes der i högchoret, den ena till höger eller på södra sidan, 25 fot hög och 10 fot bred, föreställande Christen nedtagande af Korset, och den andra till wensler på norra sidan, 36 fot hög och 25 fot bred, föreställande yttersta domen. Dessa tvänne tafstor äro af Ehrenstrahl sjelf beskrifna i dess Schildereien dess Königreichs Schweden von David Klöcker Ehrenstrahl verfertiget. Stockh. 1694 in fol. p. 27.

7) Kongl. Stolarne, hwär allt wäl förgyllda, byggdes, 1694, efter Gr. Nicodem. Tessins ritning. Hwær hwardera synes en förgylld konglig krona.

8) Orgelverket, nybygdt och wackert uppbyggdt, skall wara det största i riket. Det består af 66 stämmor och inwigdes d. 31 Januari 1796.

9) Epitaphier och Grafwårdar, som finnas i kyrkan, hafwa flereslades blifwit omständligen beskrifna. De äro gemenligen af det hufwudsakliga innehåll, med förändrade namn, dagar och årtal, att man blifwit född, lefwat och undergått människans wanliga öde att dö.

Det är dock icke på kyrkväggen, hwarest det ypperligaste monument ej stonas af förgångligheten, som en stor man förwarar sin äminnelse. Musonius säger:

"Mors etiam saxi marmoribusque venit."

det är:

Förgångligheten kommer äfwen till stenar och marmorstoder.

Berättelsen om kyrkans skrud och silfwer; om det i tornet warande urwerk; om klockorna, med derå warande in-

frister och verser; om de stora bilder af sten, som pryda de 3:ne ingångarne till kyrkogården; om den på kyrkogården, wid westra trappan, byggda stora grafwen med sitt chor, och om den förändrade tornbyggnaden — skulle fordra en trötsam widlystighet, som gerna kan undwiskas, och, att uppsöka allt, hwad i häfderna blifwit antecknad om kyrkan, skulle liknat en serstild afhandling derom, som likwäl här blott utgör en enda paragraf.

Härwid bör dock serstildt nämnas, att församlingen, sedan kyrkogården, wid Boursebyggnaden, erhållit mera utrymme, anlaggt en hwälsd grafbyggnad under jord, lika lång med Boursebyggnaden, hwars grundmur tjenar till fot för grafhwälswet, samt desutom, å öftra ändan, ett likwagnshus, jemte flera nödiga rum, och, å den westra ändan, en begravningsfal ofwan jord, församlingen till märkelig förmon och nytta *).

Konung Gustaf I ämnade nedriswa denna kyrka, såsom förut är nämnt.

Att Gustaf III, åtminstone för en tid, hade allvarsam- meligen fattat samma beslut, är en sanning. Konungen hade tillika den föresats, att låta rasera den gamla Gråmun- keholms (Riddarholms) kyrkan, för att i stället på Riddarholmen låta uppföra en stor, rund kyrka, efter Pantheon eller Rotunda i Rom, att nyttjas af bägge nämnda församlingar gemensamt **); som dock ej kom till verkställighet.

Slutligen må här antecknas: att mesan hölls på Swenska första gången i Stockholm år 1525; att klämtningen, kl. 10 förmiddagen och kl. 4 est. m., tog sin början d. 4 Mars 1672; att, med de offentliga bönestunderna om hwardagarne, börjades d. 17 Juni 1676, och att insamlingen i häfwarne begyntes d. 1:sta Juni 1689 ***).

Om Gudstjensten och mesan innehåller Stockholms Länkebok: FERIA 2:da ante Pentekostes 1529, p. 450, att då blef handladt om de Evangeliska sakerna inom Rådet al- lena i Herr Peder Hårds närvaro, hwarwid alla samtöckte, att Evangelium skulle rent och klart predikas, så wäl då- danester som dittills; och blef åfwen råstادت om Swenska mesan, om hon skulle blifwa ståndande eller icke, då hela

*) Borgmäst. D. Forsbergs berättelse till Sverfistådth. Åmb. 1780, om Boursebyggnaden.

***) Protocollet på Stockh. slott d. 12 Apr. 1791.

***)) Mesenii Scandia, Tom. 14. Uppllysning om Sveriges till- stånd i K. Friedrich I:tes tid. Stockh. 1779, 8:o p. 31 Not.

Rådet gaf sina röster dertill, att hon skulle hållas, utom Peder Moenſon, Laſe Wiſdrnſon och Hans Eſſiſon, ſom hårtill ej wille gifwa ſina röſter; men det blef då beſefwadt, att den Swenſka meſan ſulle hållas, ſåſån den Latiniſka ej alldeles horde bortläggas.

Den åldriga Stocholms ſtads Storkyrka reparerades, eller, rättare ſagdt, ombyggdes år 1736, hwarmed ſlutades 1743. Det gamla hoga tornet nedtogs förſtämunda år, och det nu warande wann ſin fullbordan 1742, då globen och ſpiran uppfattes. Tornet ſhall wara 154 alnar högt från grunden upp till globen. År 1783 blef kyrkan å nyo reparerad och wid detta tillfälle utwändigt hwitmenad. Förut war den öfwerſtrukin med en gråaktig färg. Kyrkan har ſedermera 1825 både in- och utantill blifwit anſenligen förſtånad af en koſſam ytterligare reparation.

2. §.

Swad St. Gertruds eller Tyſka kyrkan angår, ſå, ehuru af ålder; ibland fremmande Borgare i Stocholm, Tyſkar alltid utgjort ſtörſta delen, hade de likwäl ej behof af någon egen kyrka, ſå länge man i ſtadens kyrka (Storkyrkan) och de till kloſtren hörande capeller höll meſan på Latin.

Sedan K. Guſtaf I, efter reformationen, genom bref d. 3 Maj 1558, tillåtit de i Stocholm warande Tyſka inwånare ſerſkil Gudstjenſt, hafwa de i början dertill fått nyttja Storkyrkan, tillbeſ K. Johan III, d. 20 Juli 1570, upplåt dem Conventſtugan på Gråmunkeholm, ſöder om fordna kloſterkyrkan; men detta kom dock aldrig till någon verkſtällighet.

Konung Carl IX har, den 21 Jan. 1607, tillåtit Tyſkane, att intaga St. Gertruds Capell och deſſamma till ſin kyrka ombygga och utwidga; och, ſedan Tyſka förſamlingen, berörde år, enſam fått beſagde capell, ſamt K. Guſtaf Adolph 1612 ſtadſkåſtat denna förlåning för ewerdeliga tider, war förſamlingen omtänkt, att utwidga och förbättra denna byggnad, ſom, i ſådant ändamål, företogs i början af 1619. *); men egentliga ombyggnaden företogs förſt år

*) Om denna kyrkobyggnad; om ſtället, der den ſulle uppföras, antingen på Swartmunke kloſter-tomten, eller wid ſtora torget; om deſſeinen dertill, eller den ſå kallade eſterikneſen, ſinns flera K. Johan III:s Bref, ſåſom af d. 24 April 1574, d. 5 April och 16 Maj 1588.

1636, då arbetet anförtröddes åt en Tysk Byggnästare, Hans Jakob Krisler från Nürnberg, och kyrkan erhöi då den utwidgning, som utgöres af den delen, hwilken nu är mellan pelaren och södra wäggen. Byggnaden fullbordades 1642, och sjelfwa kyrkan hade då erhållit sitt nu warande utseende. Af Kyrkans gamla utseende är i Lüdekes afhandling ett kopparskiid bifogadt och åfwen af dess närwarande byggnad.

Tornet, hwartill K. Johan förut låtit lägga grunden, började att byggas 1613 och blef färdigt 1618. Det blef snart derefter täckt med koppar; men taket å sjelfwa kyrkan belades först år 1647 med koppar. Tornet är 111 alnar högt. Kyrkans 5 större och mindre klockor finnas, af Lüdeke, till wigt och inscriptioner beskrifna. Den största klockan wäger 27 Skyp:d, 18 lisp:d 11 skäl:p:d.

Swad det i tornet warande klockspel angår (det enda, som finnes i Sverige), så består det af 28 större och mindre klockor, som med hwarandra harmoniera, och är försärdigadt i Amsterdam 1663, af en Hamburgare, Franz Hermonii. Tyska församlingen inköpte det för 3534 Rd., och första gången speltes derpå d. 18 Juli 1666. I början speltes hwarje dag, men sedan blott Tisdagar och Fredagar, som ännu är brukligt. År 1708 d. 30 Mars, erhöihs Konungens tillåtelse, att nyttja detta klockspel både wid glada och sorgliga tillfällen, för att derigenom tillskynda kyrkan någon inkomst.

Ett urwerk i tornet blef först uppsatt 1632. Det nu warande, som flera gånger måst repareras, uppsattes 1675.

Ibland kyrkans inre prydnader är det nu warande Altaret, som, enligt tidens smak, då det försärdigades, synes vara ganska prydligt. Det har blifwit föräradt af en Johan Brehmer och blef färdigt 1659. Altartafeln är fördelad i trenne afdelningar, föreställande: 1) Den Heliga Mattwarden, 2) Döpselsen, 3) Frälsarens bild.

Predikstolen, en skänk 1660 af Rådsmannen Peter Hansen och hans hustru Anna Steker, är af ebenholz och hwit marmor, ganska kostbar och wäl arbetad.

Det nu warande Orgelverket, bygd af orgelbyggaren Olof Schwan 1777 och följande åren, inwigdes 1781 på Midsommarsdagen. Kostnaden dertill beskriddes med 580 Holländska Ducater, som Hof-Källarmästaren Peter Heinrich Fuhrman testamenterat, jemte tillskott af kyrkans medel och af enskilda, samt genom collecter och försälning af det gamla orgelverket för 500 Rd.

En upphöjd och täckt Konungastol, till höger om altaret, är uppbbyggd 1672.

Åf taslor och monumenter, som pryda kyrkan, förefomma Doctor Luthers och Melancthons portraiter, som förmenas vara originaler och skola vara af värde.

Ett epitaphium eller monument, som förtjenar uppmärksamhet, är det, som fordom war uppsatt till höger om orgelverket öfwer Hof-Råttmästaren V. H. Furhman, men wid sista reparationen blef flyttadt till norra kyrkewäggen.

Ett epitaphium finnes öf uppsatt, till äminnelse af Elisab. Bucht, Peter Grundels hustru. Inscriptionen å tafelan består af en lång latinisk vers, som innefattar beskrifning om RiksRådet och Fältmarskalken Simon Grundel Helmsfelts möderne-slägt.

Kyrkans sigill föreställer St. Gertruds frönta bild, stående på en halfmåne med en kalf i ena handen och capellet i den andra. Yttre omskriften är: Sigillum Ecclesie Germanicæ Stockholmiensis Reg. Suec. och den inre San. Gertrudis.

Genom ingångna köp, om de kring kyrkan liggande egendomar, har icke allenast kyrkogården, i öster och söder, blifwit utwidgad, utan öf tillräckligt utrymme erhållits för det kyrkans hus, som närmast densamma, år 1698, i söder blef byggt, äfvensom för de hvalfsda och täckta graf-chor, hwilka, 1734 och 1735, blefwo anlaggda och uppförda.

Wid ingången till kyrkogården från Swartmangatan, är, uti en sten med förgyllda bokstäfwer, äminnelsen förwarad af kyrkans andra jubelår, sålunda:

DA.

DER. III:TE. GUSTAF.
SEINEN. VÄTERLICHEN.
THRON. BESTIEG.

DA.

DER. KIRCHE. DER. DEUTSCHEN.
NUN. SEIT.
ZVEY. ERFÜLLTEN. JAHRHUNDERTEN.
DIE. VON. JOHANN. III.
GESCHENKTEN. FREYBEITEN.
UNGEKRÄNKT. GENOSSEN. HATTE.

WURDE.
 DIESE. PFORTE.
 ZUM. VORHOFFE. DER KIRCHE. EINGERICHTET.
 UND.
 ZUM. ANDENKEN.
 DIESES. EINGEGRABEN.

MDCCLXXI.

Porten åt Skomakaregatan, eller i Tyska Kyrkobrinken, är af jerngaller, sirad med St. Gertruds bild, samt kyrkogården stenlaggd och med flera frodwerita träd planterad.

Ifrån K. Gustaf 1:s tid har denna församling, af de flesta Sveriges Konungar, erhållit särskilda privilegier, hwilka af K. Gustaf III. den 14 Juli 1772, blifwit stadsåftade, till följte hwaraf församlingen, för dess Gudstjenst på Tyska språket, eger att allena nyttja och behålla den kyrka, som wid Swartmunkegatan är belägen och i förra tider blifwit kallad St. Gertruds Capell, såsom ock att derwid hafwa sin kyrkogård och begravningsplats. Till Kongl. Maj:ts ratification eger församlingen sielf kalla och wälja sig twänne prestes; dock skall församlingen ingen annan dertill antaga, än den, som ärche-bischofen och domcapitlet i Upsala pröfwat wara af den Evangeliska läran, och skola bägge dess predicanter hafwa namn af Kyrkoherdar, samt säte och stämman i consistorio. Församlingen tillåtes, att af dess medel wälja sig föreståndare och så kallade äldermän, hwilka äligger att kyrkans inkomster iakttaga, men för ingen annan än församlingen göra bested, hwarjemte de trenne äldsta af denna kyrkas råd, allt som de hwarandra i detta fall efterblä, befrias ifrån allt borgerligt besvär; äfwenledes skulle Tyska församlingen hafwa frihet, att hålla blott en enda Tysk schola till ungdomens underwisning, emedan inga flera Tyska scholor i Stockholm kunde tillåtas. Widare confirmrades så wäl 2:ne Dr. Christinas Bref af åren 1647 och 1650, angående osjud i kyrkan, om bänkrum och om kyrkans förmonsrätt i skuldfordringsmål, som 1704 års Resolution om ledamöternas skyldighet att samla collecter efter gammal plägsed, och att föreståndarne böra selswa få utdela de fattigpenningar, som i bänken och häfwar insamlas, enl. Resolut. den 21 Juli 1718.

Från år 1564, då en Petrus war Tyff predikant, uppräknar Lådeke till år 1800 ett antal af 35 kyrkoherdar. Från 1573, då en Eggers war Pastor, har Grundel l. c. meddelat en förteckning på 29 till år 1721; då Golnitz förestod församlingen. Efter lottning den 7 Octob. 1781, blef Hactenburg i Månden Pastor och sedermera Kongl. Hofpredikant.

Tyfska församlingen är, i anseende till folknumern, i ett ständigt aftagande. I des mest florerande tillstånd, ifrån 1641 till 1700, besteg sig de sammanwigdas antal till mellan 30 och 40, och de föddas till 120 å 150. Från 1700 till 1751, de förra till 20 å 30, och de sednare mellan 80 och 110. Från 1752 till 1773 wigda mellan 10 å 20 par, och födda mellan 30 och 60, samt från 1774 till 1790 mellan 8 och 16 par sammanwigda, och födda mellan 18 till 30.

Församlingen har sina äldsta, föreståndare och bisittare, som förvalta kyrkans ärender, värda des, genom flera testamenten, erhållna medel och fastigheter, beivra kyrkans infomsier, bestrida des utgifter, med mera, som, i anseende till skola och fattighus, deras omwårdnad äfwen äligger.

3. §.

Finska nationella församlingen i Stockholm har, i flera Konungars tid, till den offentliga Gudstjensens begående, blifwit inrymd, än i en, än i en annan kyrka, des i staden och des på matmarne, inan denna församling omföder 1725 fick sin egen kyrka.

Man behöfwer ej widlyftigt omtala de ombytliga ställen, Finska församlingen nyttjat till sin Gudstjens; men Gråmunke- eller Middarholms kyrkan bbr dock nämnas, såsom det långwarigaste stället, församlingen dertill begagnat, öfwer 100 år, eller ifrån 1607 till 1719. Finska högmesen måste då begynnas kl. 5 på morgonen, hwilken tid nödwändigt måste hafwa fallit församlingen swär och obehaglig.

Når den olyckliga branden 1723 öfvergiök Catharina kyrka, blef Finska församlingen än ytterligare flyttad till Skeppsholmens lilla och trånga kyrka; men, som församlingen ei heller kunde förmoda, att der länge så awarblifwa, och äfwen närmare kände olägenheterna, både af de ståndiga flyttningarne och att, på ett så aflågs rum, samlas höst- och wärtiderna i mörker och owäder, helst så tidigt, att Gudstjensien kl. 5 om morgonen kunde börjas; så blef för-

församlingen föranklät, att, med K. Friedrichs nådiga bifall den 11 Maj 1725, till en kyrkas inrättande inlösa det så kallade Bollhuset, af Hof-Rådet och Sverre-Directeuren Beijers arswingar.

Förenämnde Kongl. Resolution, af den 11 Maj 1725, tillägger Finska församlingen samma rättighet, som Beijerska arswingarne förut innehafte; dock med villkor, att berörde hus, oaktadt hwad kostnad, till en kyrkas inredande, derpå kunde göras, skulle vara lösen underkastadt, emot den förskyllings återställande, som derför betaltes, i fall grunden, hwilken är kronans, skulle framdeles wid något tillfälle behöfwas, såsom ock att ingen kyrkogård derwid måtte anläggas.

Som förnämnde villkor syntes lemna Finska församlingen i mindre säker besittningsrätt för en framtid, war förmodligen detta ärende draget under Riksens Ständers yttrande, som i underdånig skrifvelse till Kongl. Maj:t tillstyrkte, att, ehuru selswa grunden af första början warit donerad, församlingen icke desto mindre måtte lemnas ewerdelig besittningsrätt, hells reductionen redan upphört, och så många Kongl. tillfågelsor och löften om plats till kyrka blifwit gifna; i anledning hwaraf Finska församlingen erhöll Kongl. Maj:ts öfwna Bref den 14 Febr. 1727, om en öryggelig besittningsrätt.

Inköpet af merberörda hus, med de nödwändigaste reparationer derå, kostade 27,000 daler kopparmynt; och, emedan kyrkomedlen ej bestego sig till mera än 3000 daler, ådrog sig församlingen en skuld, till hwars afbördande wäl en allmän collect öfwer riket och stambot hos församlingens ledamöter och handlande från Finnland bewilljades, men som till ändamålet föga wille förslå.

Smellertid hade församlingen nu det glada hopp, att här kunna så samlas till sin Gudstjenst, och satte huset i skänd med den drist, att denna Friderici kyrka kunde redan den 4:de Advents-Söndagen, eller den 19 Dec. 1725, af Kongl. Sverre-Hof-Predikanten och Pastor i Storkyrkan Doct. Nicolaus Barchius inwigas.

Till kyrkans skulds betalning, samt dess oundgängeliga behof och widmagthållande, anhöll kyrkorådet och församlingen, wid 1734 års riksdag, om någon retribution af kronan eller Tyska församlingen, för Tyska kyrkan, den de förut innehafte, och erhöll, på Riksens Ständers underdåniga tillstyrkande, 60,000 daler kopparmynt af publica medel, på det sätt, att dertill årligen i staten skulle anslås och till

Finska kyrkan anordnas 4000 daler S:mt, enl. Kongl. Br. till Stats-Commissionen den 3 Jan. 1735.

Sedan år 1742 blifwit samtykt, att, i Finska kyrkan, skulle få hållas Swenskt Högmessopredikan hwarje Sön- och Helgedag, efter Finska Gudstjenstens slut, hwarmed allt sedan fortfarit; så har kyrkan derigenom, inom 20 år, haft i bänkfega hwär 30,000 daler kopparmynt. Med denna tillgång har och församlingen kunnat anskaffa och iflåndsjätta ett nytt kyrkoherdehus i det gamlas ställe, som låg i Storkyrkobrinken och blef försäldt.

Med besparade medel, har kyrkan äfwen inföyt ett litet stenhus wid östra kyrkporten, för Klokkaren och Kyrkordtaren, samt boningsrum för Capellanen wid kyrkogården.

Kyrkan är och nu försedd med ett nytt orgelwerk, och, utom andra till henne skeddå föråringar, har Notifikare-Åldermannen Henric Österman med egen kostnad, år 1767, låtit uppbygga en ny sacristia, samt en sal för kyrkorådet, och tillika låtit försärdiga en ny predikstol.

En namnförteckning på Pastorer wid församlingen, ifrån Henricus Erici 1577 till 1750, finnes till en del i Grundels akademiska afhandling om Stockholm, och en fullständig samt mera widsträckt, i Åbo tidningar af år 1771. Ifrån äldre tider hafwa och wid kyrkan varit Capellaner.

Om kyrkans yttre utseende icke wisar, att detta år en kyrka, så bär man påminna sig, att detta hus blifwit uppbyggt i ett helt annat ändamål och sedan, med knappa tillgångar, i hast inreddt till hwad det nu är, hwartill höga torn och murar icke torde böra anses såsom högst oundgängliga.

Till de derå gjorda utbyggnader har behofwet förantledt, utan att rådfråga eller kunna följa, hwad byggnadskonsten fordrat. Dess belågenhet, midt emot södra facaden af Kongl. slottet, har, i anseende till slottsplanens utvidgande och planerande 1793; gamla Bollhusets nedrifwande, Indebetoufka trägårdsmurens borttagande, m. m., blifwit mera fri och öppen samt kyrkan synbar, hwilken förut war lika som undangömd, i trångseln mellan kringliggande hus och snåla gränder.

4. §.

På Rikets Ständers inrådande, förunnades alla dem, som woro af Engelska och Reformerta kyrkan, år 1741, en fri religionsöfning i riket, med tillstånd, att i sjöstäderna, Carlss-

Fröna undantagen, få uppbygga och hafwa egna kyrkor, samt njuta alla öfriga förmoner, som Swenska undersåter efter lagar och regeringsform njuta ^{*)}.

Förut hade Engelska, Fransyska och Holländska församlingarne sin Gudstjenst i ministrarnes capeller.

Wid Engelska Ministern Burnabys afresa från Stodholin, anhöll Fransysk-Engelska församlingen, genom Pastoren d'Artis, om fri öfning af deras Gudstjenst, eftersom Swenska församlingen hade i London sin egen kyrka, hwilken förmon de reformerta jemwäl egde i Frankrike; hwaråföre denna ansöknings då blef af Kongl. Maj:it i nåder bifallen ^{**)}.

I grund af de fri- och rättigheter, reformerta kyrkan således tillerkända och förlånta woro, fattade des medlemmar af Engelsmän och Fransmän i Stockholm, som förut, under der warande Engelska ministerns beskydd, hade sin Gudstjenst i hans hus, nu mera Catharinae församlings fattighus på Ödihgatan, det beslut, att bygga sig en egen kyrka; men, innan sådant kunde gå i fullbordan, nyttjades en upplåten stor sal i Grosshandlaren Le Febures hus, till begående af deras allmänna Gudstjenst.

Till den beslutna kyrkobyggnaden gjordes af församlingens ledamöter, efter råd och ämne, sammanskotter, och blefwo de äfwen, i denna Christeliga äfsigt, understödde af flera reformerta församlingar på utrikes orter.

Af Öfwerste-Lieutenanten Josua Lagerbjelle och hans Fru, Maria Christina Strokirk, fick församlingen, genom Majoren Joh. Anders Strokirks bemedlande, köpa husen No 53, 54 och 55 wid stora Nygatan, mellan stora och lilla Gråmunkegränd, för 32,600 daler kopparmynt, der reformerta kyrkan sedan å nyo uppbyggdes, tillika med kyrkoherdebostället. Grundstenen lades till kyrkan den 30 Maj 1749, och 1751 war den redan så färdig, att den Nyårsdagen 1752 kunde helgas Herranom, hwilken act förrättades af då warande Pastor Bouillaire.

Under den tid d'Artis war kyrkoherde, predikades äfwen på Engelska, men sedermera, och till närwande tid, ensamt på Fransyska.

Församlingens ledamöter, som förut torde hafwa varit talrikare, besiga sig nu till ett antal af omkring 100 personer.

Utom boningsrum, njuter Pastor en bestånd årlig lön af församlingen, som desutom bestrider alla öfriga nödiga utgifter.

*) Allm. Runa. den 27 Aug. 1741.

**) Catteau, Biblioth. Svédoise, T. 2, p. 14.

Följande berömliga män hafwa wid församlingen varit kyrkoherdar:

- 1) F. C. d'Artis, ifrån 1723 till år 1748, då han afled.
- 2) Jean Bouillaire, ifrån år 1749 till 1763.
- 3) Charles Henri Mourier, ifrån 1763 till 1771.
- 4) Philippon, ifrån 1771 till 1777.
- 5) Charles Appia, ifrån 1778 till 1780.
- 6) Jean Pierre Catteau Calleville ^{*)}, 1781.

Sedan sist omnämnde, ordentligen anställdes Pastor, som i den literära werlden gjort sig fördelaktigt känd, såsom författare till en historia om Drott. Christina, lemnade Swerige, har församlingen egentligen icke kunnat hålla egen Gudstjenst, några få mellantider undantagna.

5. §.

Hvad angår Judarnes Kyrka eller Synagoga, så blef, i Kongl. kungöressen, angående religionsfriheten i Swerige, af d. 24 Januari 1781, förklaradt, att, af allt det, som deri blifwit förordnadt, wore ej något, som anginge Judarne, för hwilka ett särskildt handels-reglemente skulle utfärdas, hwari jemwäl willfören af den dem förunnade religionsfriheten skulle förklaras och fastställas.

Detta Reglemente utfärdades af Kongl. Commerces Collegium den 27 Maj 1782. Flera Judefamiljer hade då redan inflyttat till riket, och de inkallade, till sin Rabbi, Jehuda Leb, eller Levi Hirsch, från Alt-Strelitz i Mecklenburg.

Genom Sver-Ståthållaren anhöll han om Konungens stadfästelse i sitt ämbete, samt att han och des efterträdare i hufvudstaden alltid måtte vara Sver-Rabbiner öfver åtta församlingar i Swerige, och att wederbörande autoriteter på de ställen, der Judar få wistas, måtte lemna honom all den handräkning, som han, i religionswägen, kunde behöfwa; hwartill Kongl. Maj:t lemnade nådigt bifall, genom Resolution den 2 Juni, 1783, då Hirsch Levi stadfästades i sitt ämbete, samt honori och hans efterträdare tillades samma rättigheter i religionsmål, som Sver-Lands Rabbinerna i andra länder wörd tillagnade.

Sver-Rabbinen eger rättighet att tillförordna prester,

^{*)} Han har benäget meddelat de här intagna underrättelser, både om kyrkan och församlingen.

wiga brudar, gifwa skiljobref i äktenfkap m. m., samt tillfatta slagtare.

Hirsch Lewi inrättade sedermera Synagogan och införde de ibland dess trosförwandter brukliga ceremonier, efter Pragiska liturgien, emedan de flesta här warande Judar då woro från sådana orter, der den följes.

Efter Hirsch Lewi's död, tillträdde Simon Kalfer ämbetet, men flyttade sedermera till Casel. Den nu warande Rabbinen heter Ruben Wulff.

Judarnes antal räknades i Stockholm 1787 till omkring 80, och i hela riket till 150 personer, eller något deröfwer *). Judiska församlingen i Stockholm består nu af 71 familjer, eller öfwer 430 personer af man- och qwinnkön. Bland dessa äro 10 Fabriqueurer, 22 Grosshandlare och 14 Diverseshandlande.

Sedan Fransyska Lutheriska kyrkostaten, 1790, på befallning indrogs, och staden fått tillstånd att disponera det inköpta fordom Gref Polus's hus (der Lutheriska Fransyska kyrkan förut haft en wåning) till Auktions-kamrars inrättande; så blef gamla auktionshuset, wid Tyfka Brunnen, ledigt.

K. Gustaf III hade wäl förbehållit sig, att om samma hus disponera; men, på Szwersfåthållarens underdåniga tillstyrkande, och i förmodan, att framlidne Konungen ännat låta använda det samma till stadens nytta, blef samma hus, i dess bofälliga tillstånd, upplåtet Judiska nationen i Stockholm till Synagoga, emot en årlig hyra af 250 Rd. Banco, samt med willkor, att Judarne sjelfwa skulle reparera och inreda huset till besagde behof, samt för dess underhållande och årliga afgiften derför answara, dock med förord tillika, att Judiska nationen, som åstundat et hyres-contract på 25 år, aflyttar från berörde hus, när Kongl. Maj:t kunde finna för godt, att detsamma till allmänt behof användas.

I detta hus inreddes och öppnades (d. 12 Maj 1787) Judiska kyrkan till allmän Gudstjenst. Den är ganska rymlig, öfwer allt uppfyllt med bänkar, och tafet understöddes af flera ansenliga pelare. På ena sidan, är Tabernaclet, inom ett förhånge, anbragt mellan wäl arbetade och förgyllda colonner, och på wägggen, till höger om detsamma, äro Mose lags tafel, inom prydliga ramar, uppsatta. Till wensler är Ljusastakan.

En stor mängd smärre ljustronor och ljustarmar af mesing äro i tafet och på pelarne uppsatta.

*) Uppföjtr. Sällsk. Tidn. 1787, 2 Del. p. 25.

Judarne hafwa på stadshagen inköpt sin egen begravningsplats (Se Kungsholmen).

7 Capitlet.

Om de i Stockholm, till Swenska Konungars äreminne, uppresta Bildstoder.

1. §.

Gustaf Vasas Bildstod blef, efter ett 1760 fattadt beslut, inom 14 år färdig och uppsatt på Riddarhusstorget.

Ridderskapet och Adeln, för att betyga sin tacksamhet mot denna sitt ständs och sitt fosterlands wälöbrare, bestod, efter twänne seclers förlopp ifrån hans regeringstid, att, på egen bekostnad, gifwa denna stora Konung, den första till sitt namn, äfwen stor i verk och gerning, ett skyldigt offer af wördnad och erkänsla.

Stoden modellerades af Directeuren wid Målare-Akademien (nu Akademien för de Fria Konsterna) Pet. l'Archevesque och gjöts af SzwedDirecteuren Gerhard Meijer år 1770. Metallen skänktes af Kronan, hwartill användes de canoner, som länge legat på Rännarebanan och blifwit såsom trophéer tagna af rikets fiender år 1700. Wigtgen utgjorde 62 skeppund.

Statuen, af kolossal storlek, 11 fot hög, utom piedestalen, föreställer Konungen klädd i den då brukliga Burgundiska drägten, men med fötsid, släpande mantel, lagerfrans på hufwudet och spira i högra handen, gående från Riddarhuset och wändande ansigtet mot slottet, för att beteckna, att han, såsom Swensk Riddersman, uppsigtigt på Szwerges thron.

Bildstoden uppsattes på sin fot d. 13 Dec. 1773, men öfvertäcktes till eiselingens fullbordande. Foten är rund, af grön Swensk marmor, på hwars framsida, inom en af bronze gjuten lager- och olivefrans, omgifwen af en stor ringlad orm, läses den, af Hofmarskalken Baron Christopher Wanderström författade, inscription, så lydande:

GUSTAVO. ERICI.

PATRIE. LIBERTATIS. RELIGIONIS.

VINDICI.

EX. NOBILE. CIVI. OPT. REGI.

POST. BINA. SECLA.

POS. ORDO. EQUESTRIS.

MDCCLXXHI.

Det är:

Åt

Gustaf Ericson,
från adel medborgare den bästa Konung,
Såderneslandets, Frihetens och Religionens
hännande beskydd,
efter twänne århundraden,
egnad af Ridderskapet och Adeln.
år 1773.

På andra sidan af piedestalen, som wetter åt Riddars-
huset, ser man en stor Vase, äfwen gjuten af metall, och
omkring statuen är ett jerngaller i fyrkant uppsatt.

Kostnaderna skola hafwa fordrat något öfver 200,000
Daler Kopprnt, hwaraf modelleringen blifwit betald med
75,000 Dr, gjutningen 36,000, ciseleringen 25,000, mar-
morn till foten 12,000, stodens uppsättande på dess fot
11,000, jerngallret 9,000, allt Daler kopparkopprnt, utom fle-
ra utgifter.

Afståningen skedde 1774, midsonmars afton d. 23
Juni, på hvilken dag Konung Gustaf I, 251 år förut,
höll sitt ärofulla intåg i Stockholm, sedan de Danska woro
utdrifna, och på hvilken dag jemväl hans Uttiling, Hertig
Adolph Fredrik af Holstein, 1743 blef wald till Sveriges
Rikes Arsfurste och thronföljare. Sedan stoden blifwit bit-
tida om morgonen afstått, uppträdde middagstiden Riddars-
husDirectionen, anförd af R. Rådet Gr. Axel Fersen, till
Kongl. Maj:it, att öfwerlemnna en i guld slagen Skådepen-
ning, till en äminnelse af denna, i Swenska historien, all-
tid märkwärda händelse. Derå föreställes å ena sidan K.
Gustaf III:s bröstbild, med namn och titel, och å den andra
K. Gustaf I:s bildstod med lika öfwerkrift, som utgör in-
scriptionen på öfwanämnda statue.

Denna ärestod helsades högtidligen af K. Gustaf III,
då han år 1775, ifrån Ladugårdsgården, införde sitt lifgar-
de och commenderade hela regementet, att kring statuen
uppsällas, skyldra och gifwa salvor.

Wid denna bildstod har blifwit anmärkt, att Konun-
gen föreställes gående med en ofantlig mantel, tung för
ögar, med en spira, som han stödder mot låret, m. m. Om
den icke mislyckats i första gjutningen, hade han, efter för-
sta modellen, kommit att släpa efter sig i manteln en myc-
ket stor glob, märkt med Sveriges wapen.

Ronung Gustaf Adolph den Andres och Stores bildstod till häst, upprest å Norrmalm, nu mera Gustaf Adolphs, forg.

År 1757 d. 23 Sept., föreslog Sverfståthållaren Gr. Daring, att denna bildstod måtte på allmän kostnad upprezas i huswudstaden, denna stora Ronung till en förtjent och tacksam åminnelse, ej mindre Swenska folket till heder, än staden till en ypperlig prydnad; hwilket förslag blef af R. Maj:t med serdeles näbigt wälbehag anseddt.

Denna minnesstod troddes kunna komma att kosta omkring tre tunnor guld; och blef den af Directeuren L'Archevesque dertill gjorda modell approberad, samt contract med honom aflutadt, om des förfärdigande i gips, hwarefter han, d. 20 April 1759, fick lyfta 30,000 livres tournois, eller, efter då warande cours, 73,125 Dlr. kprmt.

Å Kongl. brefwet derom, till Sverfståthållaren, upplät R. Maj:t i nåder till detta arbete det på Rånarebanan belägna gjuthus.

Wid 1761 års riksdag, funno R. Ständer denna modell böra undergå någon ändring. L'Archevesque åtnådes med de redan uppburna medel, och ett nytt contract stöts med honom d. 6 Juni 1763 om 100,000 livr. tournois för nya modellen.

För bristande medel affstodnade arbetet, ehuru statuen i gips, redan i Juni månad 1772, war färdig att till gjutaren aflemnas. L'Archevesque hade ännu 1774 att fordra första betalningssumman 33,333½ livr. tournois, hwarpå StatsContoret fick befallning att utbetala 40,000 Dlr kprmt. Efter R. Rådet Baron Sparres ödd, då statuen, redan d. 15 Maj 1791, war på sin fot upprest, behagade R. Maj:t, d. 25 Aug. samma år, endtlediga Sverfståthållaresåmbetet från befattningen med statue-arbetet och dertill förordna en ferskild direction, men uppdrog åter, d. 6 Maj 1796, inseendet deröfwer åt Sverfståthållaren ensam, jemte befallning, att foga skyndsam anstalt om statuens afstäckande, utan att afbida de figures gjutning, som, till des widare prydnad, blifwit förordnade, hwilka, wid lägligare tillfälle, kunde blifwa förfärdigade.

Utgifterna till detta kostsamma statue-arbete hafwa blifwit besfridda genom behållen winst af Söckholms stads lotterimedel, anslagna inkomster af Trollhätte- och Numerlotteriet, utom hwad af StatsContoret blifwit anordnad, så

att kostnaden, med hwad sluteligen återstod att betala, steg till en summa af 174,192 Rd. 30 st. 10 rst.

Första och andra modellen, gipsformen och gjutningen i wax, P'Archevesques gratification och diverse utgifter under hans arbetstid hafwa kostat 43,174 Rd. 22 st. 1 rst. Kostnaderna wid statuens gjutning, med S'wverDirecteuren Meijers gratification och flera utgifter, bestego sig till 27,500, metallen, 181 skeppund 11 löspund 10 skälpund, till 7756 Rd. 47 st. 2 rst., ciseleringen af Adams, med diverse omkostnader, 39,105 Rd. 37 st. 6 rst. Modellerna till tvånne kolosala figurer, föreställande RiksCancellern Gr. A. Drenstjernerna och historien, under embleme af en ung qwinna, som k'riswver A. Gustaf Adolp'hs historia, samt för kolosala trophéen på baksidan, 18,000 Rd., hwartill kommer grundens gräfnings och uppmurande, piedestalen af Kolmords marmor, granitsoelen, modeller till medailloner och ornament, statuens transporterande från gjuthuset till Norrmalmns torg ensamt 6000 Rdr., med flera här oupptagna utgifter, utgörande tillsammans förenämnda summa 174,192 Rd. 30 st. 10 rst.

Gjutningen af denna ärestod med terrassen, hwarpå h'fsten hwilar, verkställdes, d. 23 Juni 1779, af S'wverDirecteuren Gerhard Meijer. Efter ciseleringen fördes den, på en dertill inrättad wagn, d. 11 Maj, ifrån gjuthuset på Rånarebanan, Drottningss- och Fredsgatorna utföre till Norrmalmns torg, der den blef ställd på sin fot, d. 15 Maj 1791; hwarefter, under canoners lofsande, A. Maj:t på ställningen tog den lyckligen uppresta minnesstoden i närmare b'gnasigte. Statuen blef sedan betäckt och inhägnad, till det återstående arbetets fortsättande. De fyra medailloner, som pryda piedestalen, föreställa A. Gustaf Adolp'hs fyra Fältsherrar, Grefwe Torstenson, Baron Wrangel, Banér och K'nigsmark. Hertig Bernhard af Saxen-Weimar war ännu att uppsättas på norra sidan af piedestalen; men A. Gustaf III ändrade detta beslut och förordnade i stället, 1781, att framför statuen skulle A. Drenstjernas bild ställas, dicerande för historien, hwad som skulle utgå inscriptionen på statuen, hwilka figurer af Profesfor Sergel redan blifwit modellerade och formade i gips, men arbetets widare fortsättande till låglig tid inställdt, äfvensom kolosal-trophéen på norra sidan, som för berödt är.

På nådig befallning, har Kongl. Witterhets Akademien föreslagit en kort inscription, att inuellertid sättas på statuen framtil:

ÅT
GUSTAF, ADOLPH.
AF.
GUSTAF, III.
OCH.
SVENSKA. FOLKET.

Sedan bildstoden ändtligen blifwit så färdig, att den kunde afstäckas, utsatte K. Gustaf IV Adolph, som då nyss hade intagit den thron, hwilken den store Gustaf Adolph behdrat, dertill d. 17 November 1796, såsom, efter gamla stilen, swarande mot K. Gustaf Adolfs ddsdag d. 6 Nov. 1632. Derwid iaktogs följande: sedan Lifhusarerna sbrut besatt alla torgets tillgångar, ankom Konungen till häst, omgifwen af sin lifwakt och suite, ifrån Kongl. stottet, anfrändes bägge gardes-regementerna. Wid Konungens ankomst på bron, afstäcktes stoden och saluterades af Konungen. Regimenterna, som under fältmusik uppmarcherade, formerade på torget en fyrkant omkring stoden. Konungen tog den då i närmare bgnafigte och commenderade sedan att bryna lederna och skyldra, då oå med fanorna saluterades; hwarefter gåfwos salvor, äfwen af de nedanfbre operahuset planterade canoner. Konungen begaf sig derpå tillbaka till stottet, och manskapet afstäckades.

Utom andra wid denna bildstod gjorda anmärkningsgar *), hafwa 2:ne resande Fransmän **) funnit proportionerna mellan hästen och statuen vara alldeles de samma, som på K. Henrik IV:s fullslagna statue i Paris. De kunna icke begripa, hwarfbre man icke antagit porphyr-werkets tillbud, att lemna piedestalen af porphyr för samma pris, som den af Swenssk granit.

Till inscription å denna ärestod, är oå ett annat förslag gjordt, som här intages:

GUSTAF, ADOLPH.
SIN. TIDS. BEUNDRAN,
SITT. FOSTERLANDS. ÄRA,
LEFVER,
I. DE. LAGAR.
HAN. I. FREDEN. STIFTAT.
I. DEN. RÄTTVISA.
HAN. I. STRIDEN. SKIPAT.
ALTID. HJELTE.

*) Anteckn. under en Resa till Stockholm, 1797, 4:0, p. 79.

**) Voyage de 2 Français. Paris 1797, Tom. 2, p. 141, 142.

KUNDE. ICKE. SJELFYA. DÖDEN.
BERÖFYA. HONOM.
SEGREN.

3. §.

Konung Gustaf III:s bildstod, upprest d. 24 Jan. 1808, wid norra ändan af Skeppsbron, midt för Slottsbadén.

När Konungen, efter slutad fred, 1791 återkom till Stockholm och, wid ankomsten från Haga Kongl. Lustlott, emottogs wid stadsporten af Magistratens och Borgerskapets Deputerade, anförde af R. Rådet och Sverfståthållaren Baron E. Sparre, annälte han, å Borgerskapets wagnar, dess underdåniga önskan och anhållan, att, till betygande af glädje och wördnad, få låta resa Konungen en bildstod.

I allmänna propositionen till Rikets Ständer, gifwen Gelle slott d. 27 Jan. 1792, läser man, huru Konungen mottagit och ansett detta bewis af stadens och Borgerskapets tillgifwenhet. Orden lyda sålunda: "R. Maj:t känner en verkelig förnjelse, att inför samteliga Rikets Ständer betyga sitt wälbehag af de mångfalldiga wedermålen, hwarigenom hufwudstadens Borgerskap betygat Konungen sin underdåniga tillgifwenhet. Ingen möda har varit dem tung, inga omkostnader räknade; men den statue, de beslutat att uppresta till Kongl. Maj:ts ära, hade R. Maj:t, i anseende både till sig sjelf och dem, welat wägra, om R. Maj:t kunnat betaga Historien denna anledning, så märkwärdig af tidshwarfvet, att omtala deras förtjenster, eller sina efterträdare den uppmuntran, Folkets kärlek gifwer goda Konungar." *)

Angående stället för denna minnestod, hade Sverfintendenten Baron Adelerang, i desseinen för norra brobyggnaden, föreslagit detsamma mellan båge broarne. Konungens willja war, att den skulle sättas på den strand, hwarest Konungen landsteg, wid Skärgårds-flottans inlopp till staden, och tillika midt emot den holme, der en del af Skärgårds-flottans fartyg och tillhörigheter äro upplagda, nämligen Skeppsholmen. Konungen hade, emot Baron Adelerang's förslag, ännu haft en annan orsak sig förbehållen, grundad i Konungens personliga wördnad för R. Gustaf Adolph, wid hvars statue Konungen ej welat tillåta,

*) Riksståndets Protoc. 1792, 8:0, p. 19.

att hans egen skulle för nära framställas (kongl. br. d. 30 Mars 1791). Härom förordnades vidare, att parimåttarehuset, kökhuset och norra victualie-wägen skulle undanröjas, icke för statuen blott, utan för hela Skeppsbron skull.

Grunden för statuen lades 1792 och 1793 på nyssnämnda ställe nedanför Slottsbacken, der gamla kranen och stenhuggarebodarne förut stodo. Till platsens inredande och utvidgande i sön, fortsattes arbetet 1797 och 98, för att gifwa den samma det stid, som ändamålet fordrade.

För modellen, som förfärdigades af Professor Sergel, war arfwodet betingadt till 10,000 Rtd., och med Capten Appellqwist contracterades om 20,000 Rtd. för gjutningen, ciseleringen och metallen, och med arbetet war i slutet af 1798 så wida hunnet, att gjutningen derefter förrättades d. 21 Augusti 1799 i gjuthuset på Rännarebanan, uti en talarik folksamlings närvaro.

Denna statue, som är 11 fot hög, föreställer Konungen stående, med en lång mantel, stödjande wensira handen på ett styre af en galere, utmärkande så wäl segern wid Swensksund, som regementsförändringen 1772, efter hwilken han sjelf styrde sitt rike. I högra handen håller han en olivekwist, fredens symbol, den han, efter wunnen seger, återförde till sitt folk och land. Statuen wänder framsidan mot Storkyrkan och rpggen åt sön.

Piederstalen, uppsatt å en hög och wid, rund fot af huggen gråsten med flera trappsteg, är af porphyre och försedd med följande, af Kongl. Bitterhetsakademien föreslagna, inscription:

ÅT.
K. GUSTAF. III.
LAGSTIFTARE.
SEGERVINNARE.
FREDENS. ÅTERSTÄLLARE.
AF.
STOCKKOLMS. BORGERSKAP.
MDCCXC.

4. §.

Konung Carl XIII:s bildstod, upprest år 1821, på det nu mera så kallade Carl XIII:s torg, wid St. Jakobs kyrka å Norrmalm, der förut varit en wacker Kungsträdgård.

Denna bildstod har vår nu regerande Konung, Carl XIV Johan, på egen bekostnad, som synes vara ganska betydlig, låtit upprepa, till hugkonst af sin högfästliga Herr Fader och företrädare på Svenska thronen. Få regenter hafwa så utmärkt, ättat och hedrat sina företrädares minne.

Bildstoden, på en piedestäl af porfyr, som ännu saknar inscription, är modellerad af en Svensk Artist, Professor Göthe, och gjuten i Paris af bronzegjutaren derstädes Carbonnau. Stoden blef, med wanlig högtidlighet, afstått den 5 Nov. 1821, eller årsdagen, då K. Carl XIII adopterade K. Carl XIV Johan till sin son.

Å den fyrkantiga stylobate eller soubasement, hvarpå det hela hvilat, äro sedermera, i Nov. månad 1824, fyra lejon anbragta, ett i hvardera hörnet, i liggande ställning, med ett klot, under ena tassan eller klorna. På tvånnan af dessa klot är Svenska warpet tre Kronor, och å de andra tvånnan, den Norska stridsyxan anbragt, dock så, att de lejon, som hålla klotet med tre kronor, ligga till höger.

Dessa lejon, som omgifwa statuen, äro modellerade af en Svensk sculpteur, Fogelberg, och gjutna i bronze af förenämnda bronzegjutare Carbonnau.

5. S.

Åf Konung Fredrik, Sveriges milda och nyttiga Konung, finnes en bröstbild af hvit marmor, som en tid varit uppställd i orangeriet på Carlberg, sedermera i fornda Kungsträdgården wid St. Jakobs kyrka, der den sommartiden, midt i trädgården, på den runda plan, der wattenkonsten förut varit, plågade utsättas till allmänt åskådande och en sågande påminnelse.

Ändtligen har den fått en plats i ett mindre, Finska kyrkan tillhörigt, rum.

Ett wärdigare rum bär kunna utfinnas åt denna wackeraste buste af en bland Sveriges Konungar. Anledningen till bildens flyttning till denna kyrka är okänd, om den icke skall sökas i kyrkans namn, som, efter Konungen uppkallad, i hans tid blifwit inköpt, inredd samt med resolutioner och privilegier, såsom en nationell kyrka, begäfwad. Denna buste står på en piedestäl af sten, hvarå läses en wacker inscription af följande innehåll:

EN!
 ORBIS. ARCTOI. FRIEDERICUM. I.
 PACIS.
 LEGIS.
 LIBERTATIS.
 STATOREM.
 IN. MARMORE. VULTUS.
 IN. VULTU. REX.
 IN. REGE. HEROS.
 AN. MAGIS. DEXTRE. EXPRIMITUR.

det år:

Se!
 Nordens Fredrik I,
 Fredens,
 Lagens,
 Frihetens
 Upprätthållare:
 I Marmorn Anletet,
 I Anletet Konungen,
 I Konungen Hjelten,
 Kunna de wäl bättre uttryckas?

6. §.

Churu Konung Carl X Gustafs bröstbild ej finnes, till allmänt åskådande, uppsatt på någon offentlig plats inom Stockholms stad och derföre här ej kunnat, i den ordning som wederbordt, upptagas och omtalas, kan man dock icke undgå att nämna, det, till denna erfända hjeltes och Konungs minne, hans bröstbild blifwit uppsatt, både i Carlbergs trädgård på en wacker porfyr-piedestal, i ett der uppfördt öppet tempel, och äfwen i Kongl. Bibliothekets stora sal.

8 Capitlet.

Om Kongl. Slottet i Stockholm, m. m.

1. §.

Att Birger Jarl, Rikets föresländare och sin sons R.

Waldemars förmyndare, grundlaggt Stockholms slott och låtit desamma, med torn och murar, befästa, är så allmänt bekant och erkändt, att inga bewis derom behöfwa åberopas. Det bör ej kunna wäntas, att om detta slotts byggnad få en alldeles fullkomlig beskrifning, enär, under så mångfalliga flöten, efter nära sex århundradens förlopp, ruinerna deraf icke mer finnas, och då så litet derom förut, af våra häfdatecknare, blifwit förwaradt.

Adelshuset, eller slottet, den äldsta borgen, war i des begynnelse en inkränkt byggnad, der lilla borggården nu är, anlaggd utan annan grund, än på en liten sandbäck, tretton alnar högre än förborgen, som likwäl sedan blef till lika höjd påspild och jennad.

Adelshuset woro de rum, som Konungarne fordom bebodde. Förborgen, som, i sednare tider, fått namn af stora Borggården, war, ehuru icke strax bebyggd, dock med fästningsgraf och kringmur, allt ned till strömmen, omgifwen och innesluten. När hus (så benämndes kongl. slott i äldre tider) börjat i förborgen att byggas, och huru mycket hwarje konung låtit bygga, derom säger Peringskiöld, för mer än hundra år tillbaka, att någon egentlig upplösning ej skall stått att igenfinna.

Äf de i riket, från urminnes tid, uppförda gamla slott och fästet, kan man någorlunda döma, hurudant byggnadsfästet varit i Birger Jarls tid. Ofantliga murar af språnggrästen, till tre alnars tjocklek och derför, minskade utrymmet inom hus, till de så salar och mak (kamrar), som behöfwet och bruket den tiden fordrade.

Man wägar således tro, att det af Birger uppförda slott varit mera fast och säkert, än stort och kongligt, byggt mera till försvar, än till prakt och ett lysande utseende. I afseende på förstnämnda ändamål, som war att befälla öfwer inloppet i Mälaren, hwilken ifrån den tiden för ströfwande Wikingar tillsperrades, anlades torn och fästningswerk helt nära utmed strömmen, som då war bredare än nu för tiden och mer farbar för då brukliga flöpp och fartyg.

Birger Jarl hann wäl icke, i sin tid, att få denna slottsbyggnad så färdig, att han kunde dit inslytta; men hans son, R. Waldemar, fortsatte byggnaden och förmenas, wid slutet af sin regering år 1272, här hafwa tagit sitt säte, der hans yngre broder, konung Magnus Ladulås, sedan inrättade sin hofhållning *).

*) Lagerbrings Sw. R. Histor. 3 Del. p. 489.

Det förut nämnda Stockholms torn, eller Rårnan (af sin fläpnad så kalladt), förmenar Peringsköld vara det samma, som finnes pregladt på Birgers mynt, med tre Kronor på ena, och Göta Lejon på andra sidan.

En gammal handskrift skall finnas antecknad, att Stockholms slott afbrunnit 1330 *); men wid en swåra-re brand, som staden och slottet, i K. Erik XIII:s tid, den 15 Juni 1419, öfvergick, skola ock alla gamla handlingar i kongl. cancelliet gått förlorade, samt några 1000:de menniskor omkommit **).

2. §.

Under de tre nordiska rikenas förening, då Sverige ansågs nästan såsom ett erfskradt land under Danmark, har slottet, med huswudstaden och hela riket, delat ett lika öde, att vara miswårdadt af fremmande Konungar.

Af några gamla handlingar finnes, att slottet, i Carl Knutsons och Sten Sture den Äldres tid, blifwit utwidgadt och med nya tillbyggnader försedd. Under partistriden mellan Carl Knutson, såsom Riksmarskalk, och en Swenssk Adelsman, wid namn Erik Puke, om företrädet, att riket förrestå, i den afwikna K. Eriks ställe, berättar Rimskrbnikan, att Puken måste lemna slottet eller Adelshuset ifrån sig till Riksmarskalken, då Drotjen Christ. Nilson (Wase) annamade förborgen. Både slottet och förborgen woro då i det försvarsstånd, att de af twänne serskilda partier kunde innehafwas, och det ena af det andra, såsom serskilda fästningar, tvingas och i lydnad hållas. Om slottet sades då: att det war så fast, att det, intill den tiden, aldrig med härsmagt kunnat intagas, ehuru hårdt det varit belägradt; men hungern, en fiende inom murarna, tvingade Puken att omsider dagtinga ***).

Det är mycket bekant och allt för rysligt, att här om-tala, huru Christiern Tyrann ****), hwars namn står med

*) E. Ekholms Krit. och Histor. Handl. Stockh. 1760, 8:o, 3 Del. p. 207.

**) Riddlings i stor stående Stockh. 1731, 8:o, p. 194. Lunelbs Geographi, 5 uppl. 1773, 8:o, p. 57.

***) Peringskölds handskr. saml.

****) Han war son af K. Hans i Danmark, hvilken, sedan han äwen blifwit Konung i Sverige, der kallades Johan II. Christiern blef född den 2 Juli 1481, med den ena handen öppen, den andra tillsputen och full af blod. Man trodde sig hafwa hört honom skrika i moderlifwet. En Apa eller Markatta skall,

fasa tecknad i Nordens Annaler, icke med mod, som ty-
ranner sällan ega, icke med magt och wapen, utan med
feghet, list och bedrägliga löften intog Stockholms stad och
flott, då det så årofullt försvarades af Sten Sture den Yng-
res enka, Christina Gyllensjöerna. Må hennes kända skald
derom sjunga hennes lof *).

”En qwinna egde hjerta nog,
En qwinna Christierns högmöd brakte,
då än en del hans magt förstrakte,
och än en del hans guld bedrog.
Tyrannen tager in den thron,
hvarpå hans ränker honom sälla;
bland pöbeln höres glädjens ton,
de wisa ser man tårar falla;
men I, hvars mandom blifwit röjd,
till Christierns stråk och Sveriges heder,
förstråkens! Från thronens höjd
han sträckt sin bila öfwer eder.
Heltinna, från tyrannens band,
du måste se ditt fosterland
i blod och tårar kring dig flyta;
förgäfves war din makas blod,
förgäfves war ditt eget mod,
att tyranniets sjettrar bryta.”

Om flottets öde i Christierns tid berättar Rimdyrbni-
kan, att det blef alldeles afbrändt, tillika med mycket folk,
som war derinne.

3. §.

Konung Gustaf I, med all sin kärlek och tillgifwenhet
för fäderneslandet, war icke trygg för inhemiska afundsmän
eller upproriska undersåter och kunde således ej wara nog
försigtig och omtänksam, att förekomma och möta alla an-
fall och öfverrumplingar, af de med dem sammanswurna
fiender. Han lät derföre, på Norrmalm, aftrödjia hwad som
kunde tjena en belägrande fiende till skydd och betäckning;
lät tillbåa Adelhusets och förborgens byggnader samt isänd-
sätta flottets murar och försvarswerk. Litet synes deraf, så-

i aminans fränworo, hafwa burit honom högt upp på Nyborgs
flott och öfsladd ned igen; men öwanliga händelser berättas all-
tid om öwanliga personer. Hans rätta namn war Christian,
innan han stref och kallade sig sielf Christiern och blef i Swe-
rige försedd med det wälförjenta tillnamnet Tyrann, eller Ö-
milde. Dalins Sw. R. Histor. 2 Del., p. 795.

*) Witterh. Akadem. Handl. 5 Del., p. 251, 254.

ger Veringsköld i sina samlingar, för de höga murarne full, som, af taflan öfver Stockholms slotts och stads utseende i högförmälda Konungs första tid, är att finna.

Stockholms äldsta, wid Adarhuset belägna, torn, först Kärnan och sedan Tre Kronor kalladt, har varit af en ansenlig höjd, såsom den, i Drott. Christinas tid, öfver Stockholm upprättade perspectiv-charta utvisar; men detta Stockholms åldriga kolossala wårdtorn, som tycktes trofna all tidens åverkant, måste dock, wid den stora slottsbranden 1697, böja sig och neddignas till jorden, med ett dån, som utbredde ivera förskräckelse, än en salva af alla der upplaggsda canoner förut kunnat åstadkomma. Birger Jarl hade i sin tid uppfört tornet till 57 alnars höjd, som K. Gustaf I sedan med 55, och K. Johan III, enl. br. den 19 April 1588, ytterligare med 15 alnar låto tillbå, så att tornet sluteligen, efter Hadorps år 1675 gjorda mätning, war 127 alnar i höjden, för att kunna beskjuta strömmen samt näst omliggande berg och höjder. Der kunde och 30 stora stycken ligga, att nyttjas till wårn och försvar wid fiendtligt anfall *).

Wid Riksdagen i Westeras 1527, anhålllo borgerskapet och allmogon, att Stockholms stads och slotts murar måtte förbättras och uppbyggas, hwartill tegel, af St. Clara kloster och önddiga capeller, kunde användas. Till följe deraf, blefwo och de fästningswerk och rundtorn anlaggda, säger Dalin, hwaraf wår tid ännu sett lemmingar utmed Norrström och Mälaren, fastän ej till fullbordan bragta, förbrän i K. Gustaf I:s söners tid. På ett annat ställe säger han: att kring Stockholm skulle 1544 byggas rundtorn eller flansar, med murar mellan hwardera. Man har sett lemmingar deraf och trott, att de varit af Birger Jarls anläggning; men det är ogrundadt **). Om de torn och murar, som i Birgers tid anlades, är i det föregående, med all historisk wisshet, förmåldt.

Ibland Riks-Archivi gamla handlingar och anteckningar i Konung Gustaf I:s tid nämmas åtskilliga rum i gamla slottet, såsom Rikssalen, der samtliga Rikets Ständer kunde församlas, Konungsmaket, Hertig Eriks mak, Sölskammaren, Rikssesalen, Krutkammaren, Borgestugan, m. fl.

Slottsporten åt staden, med de små hus der woro, hade K. Gustaf låtit uppbygga och bepryda 1548, hwilket årtal stod öfver porten.

*) Veringskölds handskr. saml.

***) Sw. R. Histor. 3 Del. , p. 175, 350.

Slottsgrafwen blef mycket utwidgad på samma Konungs befallning, efter som den befanns allt för trång å östra sidan, hwilket kunnat synas af gamla muren strax wid slottsbron, samt huru den kröft sig inemot rundeln, och att aneningen en mycket smal graf då varit, eller rundeln af K. Gustaf sedermera blifwit uppförd, när Storkyrkan i längden aftogs, till grafwens utwidgande och en rymligare wägs öppnande till slottet.

År 1544 lät K. uppmura slottsgrafwen wid Stockholms slott *).

Slottsgrafwen, som fordom varit så djup, att flery och fartyg kunnat lägga intill slottet, skulle, efter nya dessein, igenhwälfwas med sandsten och starka pelare inunder, som höllo upp hwalfwen, och jemnas ofwanpå till en slät plats, i hwilka hwalf, till slottets behof, wed förwaras skulle. Utmed slottsgrafwen har ock, i äldre tider, varit en mur, mellan Herman Wrangels hus och Storkyrkohörnet.

År 1525 skall elden kommit lös på slottet midnattstid, mellan Söndagen och Måndagen efter Sigfridi, då Kungsmaket och Sölskammaren afbrunnit, deraf Konungen bekom en stor skada **).

Fleresstädes finnes antecknad, att en hemlig gång varit ifrån slottet, under torget neder till Landshöfdingen Foghusens hus, och, som troligt wara kan, till någon der warande wattuport ***).

4. S.

Hwad i Konung Erik XIV:s tid finnes i Rikets Historia anfördt, som kan hafwa någon gemenskap med kongl. slottet, består i synnerhet af wittnesbörder om hans swaga regering och ett olyckligt slut derpå. Då han, efter en åttårig styrelse, den 29 Sept. 1568, sbr en redofordrande menighet, anförd af Hertig Carl (sedermera K. Carl IX) nödgades utur Stockholms stads Storkyrka styndsamt söka sin säkerhet inom slottets slängda portar, måste han icke allenast snart öppna dem för sina bröder, utan ock, från thronen stödt och fångslad, se sig derstädes instängd och bewakad.

Man har hittills uppskjutit att omtala Eskils mak, som bestod af fyra stora hwalf, af hwilka tvåanne de största woro på Stockholms slott, hwardera till 9 à 10 alnar i höjd,

*) Tegel, K. Gustafs Histor. Tom. 1.

**) Nyssellii Brontol. p. 66.

***) Palmföldiana.

långd och bredd, så fullproppade med silfwertackor, att dörren näppeligen kunde öppnas *), för att tillika nämna, huru som K. Erik, sedan han plötsligen förskingrat, hwad K. Gustaf, med så mycket hushållning, samlat, derstädes hade sitt första fångelse. Der skall hafwa händt, som Palmstöld i sina samlingar intagit, att Gustaf Baner, som war Ståthållare på Stockholms Slott, en gång, i Grefwe Axel Lejonhufwuds närvaro (som war K. Johans smådräng), skall förbrått K. Erik, huru illa han förestått riket, när han så hasteligen förstört en nästan otrolig skatt, som förut i hans fångelserum varit förwarad, att der, inom sex år, icke mer en silfwernagel war tillfinnandes. Samtalet derom hör till sedernas historia för den tiden och bestyrker den erfarenheten, att ett wälde, grundadt på grymhet och fruktan, sällan warar länge, och att minnet deraf förwandlar rådbhogan och en hårmad wördnad för tyrannen eller gunstlingen till ett bypet och verkligt förakt.

Dwvannående Gfils gemak förmenas hafwa varit under tornet Tre Kronor. Dalin åter säger, att det varit i westra hörnet af slottet åt Norrström, der K. Erik med ett glas afflat gallret **), hwaraf jernstycket ännu förwaras i Kongl. Kammar-Collegii förmat, hwarest en liten tassa hänger, med denna påskrift:

Anno 1568,

Då Konung Erich den XIV war i fångelse på Stockholms Slott, hafwer han med egna händer affsägt denna Järngalta med ett stycke glas.

5. §.

Konung Johan III, som sträckte sin omsorg till flera slotts underhållande i riket, skall ock till Stockholms slotts tillbyggnad, utwidgande och prydnad, under sin regering, det mesta bidragit. Adelslottet bles då till den höjd uppdraget, som det hade i sednaste tider, långt efter Konungens död. Lika med förborgen, lät han jemna nu warande yttre borggården wid Adelshuset, samt i stora förborgen uppföra och fullborda alla husen, med sina koppartäckta torn; äfwen som han der lät inreda flera beqwämliga boningsrum, med

*) Botin, i Witterh. Akad. Handl. 2 Del., p. 135.

***) Sw. K. Hist. 3 Del. p. 687. Rådning om Stockholm, p. 253.
Kosteliga

kostliga inantaf och målningar, samt annat arbete, som af Valmsköld finnes anmärkt.

Huru omständeligt slottets då warande utseende än skulle kunna beskrifwas, inhemtas dock derom det redigaste begrepp, dels af de afritningar, som finnas i Grefwe Dahlbergs verk öfwer gamla slottet, dels af det kopparstick, som föreställer K. Johans liks införande ifrån kongl. rummen till Slotts-Capellet, förfärdigadt af Hieron. Nutzel 1597, hwaraf man upplyses om slottets inre bestaffenhet och byggnad.

6. §.

Konung Johan afled på Stockholms slott den 17 Nov. 1592. K. Sigismund wistades allt förr forrt tid i sitt arfrike, att här kunna få ett rum i slottets historia.

Häfderna nämna dock, att, när Konungen, den 14 Jult 1594, lät uppkalla stadens fyra Borgmästare på slottet, för att underrätta dem om sin bortresa till Pohlen, blefwo de infallade i den lilla Glasfammaren, som war öfverut emot sjön *).

Carl IX, som honom i styrelsen och sedan på thronen efterträdde, hade icke mycken tid öfrig, att gifwa åt fredliga yrken, åt byggnader och fria konster. Han måste, i ostriga partitider, bewara konungamagten, befästa sin thron och freda rikets gräns för opålitliga grannar. Hans son ärfde hans krig och hans inddor. Hvad om dem, hörande till förwarande ämne, finnes antecknadt, är, att K. Gustaf Adolph lätit fortfara med sin faders, Carl IX:s, påbegynta byggnad, och att han sjelf lätit lägga grundwalen till den nordöstra delen af slottet.

Se äfseende till den verkliga kärlekshandel, som varit mellan K. Gustaf Adolph och Fröken Ebba Brahe **), dotter af Riks-Drotset Grefwe Magnus Brahe och des Fru Brigitta Stensdotter Lejonhufwud, kan här anmärkas, att bemälda Fröken wid något tillfälle skrifwit på en senster-ruta i Stockholms slott:

Jag är förenöjd med lifkan min,
och tackar min Gud för nåden sin.

*) Collect. Gjerwvelliöna, 1781, p. 37.

***) Om hennes skönhet wittna hennes portraiter både på Grips-holms slott i Södermanland och på Rosersbergs kungsgård i Roslagen.

Men Konungens moder, Enke-Drottningen, som war ett strängt fruntimmer och emot den tillämnade för målningen, tillade, då hon fick se berömda tänkespråk:

Det ena du vill, det andra du skall,
så plår det mest gå i sådana fall.

Sfwannämnda ruta war ännu i behåll, när slottet afbrann år 1697 *).

7. §.

De olyckor, slottet öfswergått i Drottning Christinas tid och hvad till detsamma isländsättande och förbättring blifwit föranskaltadt, hbr nu här så sitt rum.

År 1641 den 8 Januari, kl. mellan 9 och 10 om aftonen, kom elden lös i nya byggnaden på slottet, der Kammar-Collegium då war, och stod hela slottet i stor fara.

År 1642 den 25 Nov., samma afton som Hertig Fredrik, Markgreffen af Baden, war ankommen med stor suite på slottet, att fullborda för målningen med Fröken Christina Helena (som steddde den 30 i samma månad), och när Drottningen bäst begynte att göra sig med dem lustig och glad, öppnades i slottet och de våningar, som woro öfwer wattenporten, neder åt Kranen och Söppebron på östra slottsöfndan, en ganska farlig wädelb, och brann det så häftigt till klockan 9 eller 10 på följande morgon, att fyra kostbara torn afbrunno och föllo öfkeligen ned, tillika med det, som fanns i öfwersta försä våningarne; men murarne blewo någorlunda behållna. Drottningen flydde i stor hast, med förskräkelse, till RiksDrotten Grefwe Vehr Brahes hus wid stora torget; men, som wädret och elden låg ditåt, begaf sig Hennes Maj: till Fälttherren Or. Jakob Pontus De la Gardies nya hus (sedan inrättadt till arsenal och derefter förwandladt till en dramatisk theater), beläget gent emot slottet, twärt öfwer elfwen eller strömmen mellan staden och Norrmalm, att den natten derstädes i någon båt tre säkerhet öwarblifwa. De öfriga flydde hit och dit i staden och på malmarne. En sergeant satte wid detta tillfälle lifwet till, och skall eldskenet varit synligt ända till Merike.

Dagen derefter om aftonen den 26 Nov. blef elden lös i vapenslotts kyrkan och gjorde stor skada. År 1646 kom åter elden lös på slottet, då en del deraf österut afbrann (Palmskiddiana).

*) Lagerbring, Sammandrag af Sw. Hist. 3 Del. p. 87. Hältenberg. Gust. Ad. Hist. 3 Del. p. 261.

Hela östra sidan måste således dels repareras, dels å nyo byggas. Drottningen ansåg och slottet behöfva någon förändring i byggnaden och lät Arkitekten de la Vallée der till upprätta en ny dessein, den K. Carl Gustaf sedermera skall öfversett, ändrat och befallt efter hand verkställas, hvarmed och en begynnelse blef gjord, och en del på slottets östra sida nedrifwen och grundwalen inansföre laggd. Genom denna dessein, som war stor och kostsam, skulle icke allenast största delen af den tomten, hwarpå Breants hus war byggt, utan och några andra, i synnerhet bägge Bollhusen, komma att gdras till en fri och öppen plats söder om slottet, som Palmstöldes Samlingar innehålla.

Om detta slott finnes i Whitelockes dagbok 1654 denna beskrifning: "Slottet war betäckt med koppar. Det war mer att anmärka för den beqvämlichkeit, hwarmed hofwet der bor, än för dess utwärtas prydnad. Det war byggt nästan i fyrkant, dock twänne emot hwarandra swarande sidor längre än de andra bägge, af tegelsten och rappadt, för at gifwa det utseende af sandsten, hwarpå man här i landet ei har mycken tillgång. Ingången på slottet war på norra sidan. Öddra och östra sidorna woro bäst byggda, fyra wåningar höga, men med små fenster. I westra flygeln war kyrkan, 130 fot lång, med deremot swarande bredd, försedd med en myckenhet rödspräckliga marmorelare af Swenssk art, wackra och wäl polerade. Man såg der en myckenhet ruin, de bästa efter landets bruk i andra wåningen; och, eshuru det på intet wis war bestäadt, såg man dock strax, att det war ett kongl. palats."

8. §.

Under förmyndare-regeringen år 1668 gjordes den förändringen, angående friheten, att med hästar och wagnar fara in på borggården, att sådan frihet endast blef tillåten för Konungens förmyndare, Rikets Råd, deras fruntimmer samt höga och fremmande ministrar, som hade karakter af ExtrarOrdinarie Ambassadeur och Extra Envoyé; men Residenter, Envoyier och Abgesandter, som wid hofwet under mindre karakter uppwaftade, blef denna frihet icke förunnad (Kongl. Br. till ÖfwerStåthållaren A. Sparre den 18 Juli 1668).

Af Riks-Rådet och ÖfwerStåthållaren Baron S. Rosenhanes ämbetsrelation, inlemnad år 1663, inhentat: att slottet war efter gamla dessein men mest behållet, men för

brade många oundgängeliga reparationer, hwartill, på många år, inga medel blifwit bestädda. Utom Konungen och dess fru moder, word der de förnämsta collegier då inlogerade, såsom: Hof-Rätten, Krigs-Rätten, Cancelliet med Riks-Archivum, Kammar-Collegium med dess Archiv, Handels-Collegium, samt jemwål Riksmarskalken, Hofmarskalkarne, Hofmästarinnor och Hof-fruntunret, Kongl. Biblioteket, Husgerådeskammare, Apothek m. m. sammanledes Szwers-Statthållaren med flottsbeljente.

Enom slottet war och kyrka, arklie- och rustkammrar, kök, källrar, med mera, som för hofswet nödigt war.

9. §.

En mer lysande tidpunkt för slottsbyggnaden inträffade med Nicod. Tessins återkomst till riket, efter hans sista utländska resa. Med hwad allmänt bifall han 1688 förfärdigade dessleinerna till nya slottet, kan jemwål deraf dömas, att Konungen i Frankrike lät, genom dess i Stockholm warande extra ord. ambassadeur, wid en serfkildt begärd audience, gratulera Konungen till ett så stort och herrligt verkets företagande, som den tilltänkta nya slottsbyggnaden. S. de la Vallée skall och, som det berättas, afgifwit en bessein till slottets isländsättande, med bibehållande af de gamla byggningarne, så widt de kunde intagas och nyttjas wid nybyggnaden, hwilket skall blifwit wäl ansedd af Konungen, såsom mer szwereusflämmande med hans goda hushållning, än att riswa bort det gamla och bygga ett alldeles nytt slott.

Efter Kongl. Maj:ts Resolution, den 3 Mars 1692, å Hof-Architekten Tessins memorial, gjordes samma år med slottsbyggnaden en bdrjan på den norra sidan, hwilken, till Konungens synnerliga wälbehag, emot allas sbrimodan, medest Tessins oförtrurna slit och möda, till en stor del ifrån grunden, på kort tid, blef bragt under tak.

Hårom skall Sr. Dahlberg, i en gjord anmärkning, yttrat, att den mycket kostbara och präktiga byggnaden af slottets norra flygel är, efter en wacker arkitektur, af Kammarherren och Szwer-Architekten Tessin anlaggd, tillika med det herrliga cavellet, hwars likhet i skönhet man näppeligen i Europa lär finna, och som inom tre års tid fullkomnad blef.

Under det slottsbyggnaden i flera år derefter fortsattes, besallde Konung Carl XI, att en modell på slottet och dess fyra sidor skulle förfärdigas, och på Tessins original-memorial häröf blef wäl påskrifwet: Exped. d. 6 Febr. 1696;

men, då detta påtänktes, och den ståtliga slottsbyggnaden höll på att fullföljas, inträffade förändelsen, sedan på samma byggnad en summa af 311,811 daler 30 öre 8 pgr. smt. war använd, samt, på 1697 års stat, redan 60,000 daler samman mynt blifwit anordnade *).

K. Carl XI war afstiden den 5 April 1697, och den 7 påföljande Maj uppkom en häftig wäldel på kongl. slottet, den man först blef warse wid påf. kl. 2 est. m., hwarigenom hela slottet afbrändes med tornet Tre Kronor och den då ny-ligen färdigblifna kosteliga slotts kyrkan; endast några få rum blefwo behållna på lilla borggården, tillika med Slotts-Cancelliet, Kongl. Rentekammaren med dess hwall och Skattkammaren **), samt de boningsrum, hwilka Kammar-Collegium, Kammar-Revisionen, Reductions-Contoret och Stats-Contoret innehade. Af Archivi angelägna handlingar blefwo större delen bergade, och jemwäl hwad dyrbarast war i Deras Majestätens boningsrum, samt någon ringa del af Bibliotheket. Konungens lik, som då ännu qwarstod i den kam-mare, der Konungen i lifstiden war wan att wistas, och hwilken war från elden alldeles befriad, blef strax nederbu-ret från slottet till fordna Drotsen Gr. Pehr Brahes hus, hwarifrån det sedermera, den 8 Maj om aftonen, blef taget och insatt i Riddarholms kyrkan. Kongl. familjen tog nattläger hos Kongl. rådet Gr. Bengt Örenstierna och flyttade andra dagen om aftonen till Carlberg.

Den 31 October s. å. flyttade hofwet till staden i Miks-Fältherren Gr. Carl Gustaf Wrangels hus på Riddarholmen. (Drott. Ulrica Eleonoras annmärkn. till K. Carl XII:s Hist.)

Wid de fallna murars och slottets åter upprättande, war det en lycka, att K. Carl XII egde en Tesin. Honom anförtröddes nu, att författa nya planer och ritningar till slottets återuppbyggande, hwilka, mycket prybligare och efter alla konstens regler förfärdigade, den unga Konungen med så mycket nöje och wälbehag icke allenast till alla delar gillade, utan betygade äfwen dersför, i så måtto, sin kongl. ynnest och wälvillja för Tesin, att han benådade honom med Sfwers-Intendents-Ämbetet och inseendet öfwer alla dess slott, hus, trädgårdar och byggnader: tilläggandes honom rang lika med öfwerstar. Originalritningarne till nya slottsbyggnaden, som ännu finnas, äro, såsom approberade, på-

*) Handl. till K. Carl XI:s Hist. 5 Saml. p. 39.

**) 3 ett af gamla slottshwallen, Elephanten kalladt, skall K. Carl XI haft en stat samlat, af 60 tunnor guld. År 1699, uttoges 65,000 daler smt., som woro i förrådshwallen i behåll.

skrifna af Konungens tillförordnade fem förmyndare. K. Carl XII lät derförwärf författa skrifliga anmärkningar, då samma ritningar, år 1715, blefwo i Christinehamn, å nyo uppwisade och öfwersedda *).

K. Carl XII:s frig (det är att med ett ord innefatta hela hans lefnad), hans utrikes wistande, hans segrar och hans olyckor, med de derigenom minskade och ändtligen alldeles förförda tillgångar, både på folk och penningar, woro de gällande orsaker, hwarför slottsbyggnaden omfider måste inställas. Det är imellertid anteckadt, att några grundmurar blifwit laggda af Ryska och Sachsiska fångar. På östra sidan uppfördes de nya stora arcaderna af buggen sten, till en och en half wänings höjd, af ett stort och ädelt utseende. Vid uppförelsen på slottets norra sida, uppsattes på stora piedestaler twänne lejon, af koppar gjutna, det ena i Maj 1704, och det andra något derefter.

Till reparation af den så kallade Lejonbacken, wid Kongl. slottet, hafwa Rikets Ständer nyligen bewilljat serskildt anslag af 120,000 Rd. Rico, hwilken reparation år 1825 tog sin början.

Murarne omkring borggården woro, 1705, till 3:ne alnars höjd uppförda, hwarmed arbetet, till öfre delen, torde hafwa afslutnat.

Att slottets prydnad och meublerande imellertid varit påtänkt, derom kan till bewis anmärkas, att Grefwe Lilleroth, 1704, förde med sig ifrån Haag en stor packa med wådada kostliga tapeter eller så kallade hautes-lise, gjorda i Paris, som föreställa K. Carl XI:s actioner, hwilka nu sitta i Kongl. Seraphimer-Capittlets sal. I en resebeskrifning öfwer Sverige säges, att dessa quatre tableaux en tapisserie blifwit skänkt af Ludvig XIV.

Sedan, efter erhållen och någorlunda stadgad fred, Rikets Ständer, år 1727, åtagit sig en bewillning till slotts-hjelp, hwarom i Påbudet den 18 Dec. samma år finnes förordnad; företogs åter slottsbyggnaden i Mars månad 1728, sedan den i 20 år varit nästan alldeles afslutnad.

Då Öfwer-Intendenten Gr. Carl Gustaf Tesfin 1741 inträdde i Rådskammaren, emottogs slottsbyggnaden af Baron Carl Hårleman och blef så wida fullbordad, att kongl. hofwet 1753 kunde i kongl. slottet inflytta, då och Baron Hårleman den 9 Febr. s. å. afled. Han hade i synnerhet besörjt byggnaden af de twänne på östra sidan af slottet wa-

*) Grefwe Tesfins Bref till en ung Prins, 2 Del. p. 307.

rande flyglar. Af de i koppar stuckna planchartor och facadeer öfwer slottet, så wäl som perspectiv-ritningarne i Gr. Dahlbergs werk, inhemtar man en nästan tillräcklig underrättelse, både om slottets inre bestaffenhet och indelning, samt dess yttre byggnad och utseende. Om de förändringar, som dermed tid efter annan skett, samt om ruins och wånin-gars anordnande, ån till ett, och ån till annat behof, war-der här efter något korteligen anmärkt.

År 1734 den 4 Dec. blef grundstenen laggd till de, å yttre eller lilla borggården, uppförda rundade flyglar, genom då warande öfwer-Intendenten Gr. C. G. Tesin och fyra deputerade af Rikets Ständer; hwaröfwer blef slagen en skådenpenning af 23:de storleken, som finnes omskrind i Cancell. Rådet Berchs Beskrifning om Swenska mynt och skådenpenningar. En annan skådenpenning wid samma tillfälle finnes nämnd i Ziervogels histor. afhandling om Sw. mynt och medailler, 1755, 4:o p. 16.

10. §.

SlottsCapellet, 125 fot långt och 42 bredt, är nu på slottets södra sida, till höger wid ingången i slottshwalfwet från Slottsbaden. Uppgången dertill är en å ömse sidor warande rund trappa. Capellet intager i båden tvåanne wåningar af slottet. Taket är pryddt och öfwer allt bestreddt med guldskjerner på himmelsblå botten. Altaret, föreställande Frälsaren i Dtagården, blef börjad af Bouchardon, fortsatt af L'Archevesque och fullbordadt af Sergel, som derwid laggt sista handen.

Predikstolen af bildhuggeri-arbete, hel och hållen för-gylld, hvilande på en groupe af de fyra Evangelisternas emblemer, gjutna i bly af Directeuren Meijer. Uppgången till orgel-låktaren är i muren intagen ifrån nämnda stora rundeltrappa till Capellet.

Här begår kongl. slotts-församlingen den wanliga Guds-tiensten, och, utom de wid kongl. hofwet förefallande hög-tidliga tillfällen och ceremonier, såsom kongl. personers dö-pelse-, wignings- och kyrkotagningsacter, sker och här wanligen Herrar Seraphimer-Riddares dubbning, då deras wapen upp-sättas kring wäggarne i choret. Här hålles och, sedan Swenska A-kademien instiftades, årligen den 20 December, K. Gustaf Adolfs Messa, eller ett tal från altaret, till denna stora Stö-nings åminnelse, som så nitiskt förswarade sina trosförwand-ter's frihet.

Ett särskildt rum, med fönster inåt Capellet, är främst, emellan altaret och predikstolen, inrättadt för kongl. familjen, till Gudstjenstens bivaflande. Slotts-församlingen har sin egen fattigkassa och en direction under Riksmarskalkens ordförande, som har tillsyn och vård om fattigmedlens utdelande till de mest behöfswande ibland dem, som till församlingen höra.

Rikssalen, af lika längd och bredd som Capellet, hvar till är en lika motsvarande trappa, är också af lika höjd och intager andra hälften af slottets södra sida. I denna wackra och ansewliga sal kunna samtliga Rikets Ständer inför Konungen församlas. Fordom war främst i rummet en upphöjd murad plan och uppgången dertill af 8 trappsteg inom sitt marmorfrank, som i sednare tider blifwit borttaget; och bygges i stället, wid högtidliga tillfällen, en upphöjning af trä, der Konungens silfwerstol eller thron uppsattes, under sin med guldfronur bestödd sammetsbimmel.

Emellan riksdagarne har denna sal blifwit nyttjad till masquerader, skådeplats och wid stora festiviteter inom kongl. hofwet m. m. På wänstra sidan om thronen är en läktare byggd, högt upp under öfwersta fönstren, hwartill en hög trätrappa nedest i salen tjenar till uppgång.

Under Slotts-Capellet och Rikssalen äro kök, Kasserier och flera rum för hofbetjeningen.

De rika grupper af krigs-trophéer, som finnas öfwer hwardera af de stora colonner på sagaden af slottets södra sida, äro i bly gjutna af Meijer.

I hela norra sidan af slottet äro bägge wänningarne till rum för Konungen och Drottningen inredda och så meublerade, som Majestätet och den kongl. högheten fordra.

De skulle förlora af en kort och illa författad beskrifning. De böra beskådas, men med en kännares ögon, för att ej allenast se de fria konsternas täflan till slottets waraktighet och prydnad, under twänne Tesiners uppmuntrande omwårdnad, utan också det höga beskydd, de njutit af en Konung, som prydde sitt slott med uppsökta arbeten och mästerverket från konsternas gyllene ålder.

I ofwannämnda twänne Fransmäns resebeskrifning anses detta slott wara ett af de wackraste nya palatser, som finnes, mindre än slottet i Köpenhamn, men herrligare meubleradt.

I de kongl. rummen, som beskrifwas och inom sig utwisa praktens underverk, anmärkas i Pelaresalen de twänne statuernas af Sergel, Apollon de la tribune och Venus

Callypige, dont la tête est celle de la Comtesse Höpken; i Sammensrummet kongl. familjens bustor af samma berömda mästare; i Cabinettet trenne antika statuer, Pescennius niger, Juno och en ung man med en stor, hållande en orm i sin näbb; i Galleriet alla der warande taflor af Rubens, Coypel, Le Moine, van Dyck, Jordan, Douverman, Rembrant, Witt, Simon de Pefaro, Bergem och flera stora mästare, samt statuerna, såsom Endymion, Apollo och de nio Musor, m. fl., som 1791 woro i detta gallerie uppsatta, men efter Konung Gustaf III:s ödd blifwit flyttade till Museen. Man skulle önska, att, wid beskrifningen om de kongl. rummen, hafwa kunnat följa en Swensk kännares och älskares af de fria konsterna berättelse, i ett så wacker och intagande ämne. På utländningars beskrifningar om Sverige är i allmänhet icke att byggas, äfwen som deras ombuden om personer ofta bero af tillfälligheter och emottagna falska berättelser.

Till konsternas beröm må här anmärkas, att gipsstatet i Drottningens matsal, bestående af 19 Sw. alnars bredd och 25 alnars längd, som måste för hotande införtning nedtagas och war af twänne utländska mätare, Francia och Dominique, med oljefärg på selswa gipsen måladt, blifwit af Hofmålaren Erik Hallblad aflystadt och, efter egen uppfinning, transporteradt på sin wäs, och hela målningen, sedan nya gipsstatet fått torra, åter uppsatt, utan den ringaste åkomma, i all sin säkring. Det är den skickliga Hallblads förtjenst, att denna plafond blifwit räddad från undergång.

Inredningen af de kongl. rummen har wäl undergått åtskilliga förändringar, emot slotts-besöken; men beqwämlichkeiten, snaken, tiden och andra orsaker göra sådant ofta oundgängligt i Konungars boningar.

Från areaderna på östra och westra sidan af slottet, äro trapporna till de kongliga rummen af en utmärkt skönhet och arkitektur, försedde med colonner, perspectiv målningar, och de äldsta Swenska Konungars målade medaillonor, genier af bronze, som uppbära lyktorna, att upplysa uppgången den mörka tiden m. m.

Öfver facaden, på slottets westra sida, är decorerad med i sten huggna kolossala bilder samt stora i bly gjutna medaillonor af Meiser.

Öfver de öfriga kongl. personerna; hof-fruntimren, cavaliererna och flera till hofwet hörande ämbets- och tjenstemän samt betjente hafwa sina rum och bonings-sällan,

som äro ombyflighet underkastade, tyckes ej böra, såsom en nödvändighet, intagas i stadens historia; dock må här nämnas, att Kongl. Regeringen, Konungens Högsta Domstol, Rikets Allmänna Årenders Beredning, samt Östra och Nedra Borgmästarna å Kongl. slottet hafwa sitt säte, äfvensom Ståthållaren öfver slottet, så väl som Kongl. Bitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien, derstädes hafwa sina rum.

Nordöstra flygeln har, efter slotts-öfverbyggnaden, varit hel och hållen ännu för Kongl. Bibliotheket, som först år 1797, till inrederi, blef färdigt. Rummet utanföre nyttjas till Kongl. Museum, och i hvalfswen derunder äro uppställda de skatter af sculpturens mästerverken, marmorbilder, bustar, antikiteter m. m., som ifrån Italien blifwit af Konung Gustaf III införskaffade.

I hvalfswen under den motsvarande eller syddöstra flygeln wid Logården, har Kongl. Kammar-Collegium ännu en del af sitt archiv.

På gaslarne af besagda flyglar äro satta, öfver ingångarne till de så kallade grottor, eller källrar och hvalf, äro stora bruna stenar insatta, ännu till inskrifters årtåndande, hvar till förslag och blifwit uppgifna i Kongl. Bitterhets-Akademien Handlung, 3:de Delen.

11. §.

På stora eller inre borggården, som, i en mest lifsig fyrkant, innehåller omkring 17,500 quadrat-alnar, uppställas Kongl. väpniaden, hvarmed öfver sig bäddes 1793.

Härwid må korteligen nämnas, att Kongl. regeringen, under Drottning Christina's minderårighet, enligt råds-protocollet för den 29 Juli 1641, resolverade, att den Vasen, som låg på Stockholms borggård, skulle derifrån upptagas, och rummet wäl igenläggas, och sådant i betraktande deraf, att det wore en förnäm slägts wapen, hvarifrån stora regenter egde sitt ursprung, och förden skull ej borde ligga till fottramp af folk och hästar, utan heldre, på annat tjenligt ställe, uppfattas *).

Östra Slottsplanen belades år 1793 med huggen fyrkantig grästen. Den utwidgades jemväl samma tid i så måtto, att muren omkring Indebetska huset, så väl som trädgården derinom, borttogs, och planen stenlades. Sambla Bollhuset blef äfwen nedrifwet.

Öfver-Ståthållarens ämbetshus, fordom Tesinska

*) Sants Saml. i Sw. Histor. 1814, 1. ft., 8:0, p. 124.

palatset, borttogos 2:ne murar tillika med jerngallret, som formerade en liten gård framför huset. Hela platsen blef således bryten, och Finska kyrkan synbar, som förrut war in-
slängd och bortgömd af flera byggnader. Detta gaf ett wår-
digare utseende för den statue, som sedan, efter K. Gu-
staf III, nedanföre wid sjön upprestes. Logården, mellan
flyglarne på slottets östra sida, torde ännu behålla sitt
namn af Lejon- eller Leopard-gården, som derstädes i äldre
tider varit belägen. Man finner i Valmskildska antecknin-
garne, att en leopard derifrån en gång sluppit lös, som
gjort mycken skada. Denna gård, har, efter nya slottsplan-
nen, varit utsedd till en parterre, hwartill den och inrättas-
des 1793, efter Hennes Maj:ts Enke-Drottningens Åslun-
dan.

Jorden fördes då ifrån Indebetouska trädgården,
som utlades till slottsplanen. Hela ballustraden åt sjön
fullsattes med stora blomsterkrutor, och twänne Italienska a-
labaster-vaser af owanlig storlek uppsattes till höger och wen-
ster om trappgången från slottet, der och en Venus, i ni-
chen af trappan, pryder sitt ställe.

12. §.

Öfseende på sedlighet, ordning och stik inom den
kongl. borgen, borde wäl här en omständlig berättelse gif-
was, angående de derom, tid efter annan, utfärdade gif-
ganden och förordnanden; men en sådan berättelse blifwer
öfwerflödig och skulle här intaga ett onödigt rum, endå man
redan, i de utkomna lagsamlingar, har all möjligh underrät-
telse härom för ögonen laggd; dock kan här kortligen näm-
nas, att K. Carl XI, i ofwänämnda åndamål, d. 16 Dec.
1687, låtit utfärda sina HofArticlar, angående Gudsfruk-
tan, trohet mot Konungen och regeringen, hoffolkets lyd-
nad emot deras förmån, hofämbets- och tjänstemännens trohet
i deras ämbetens och tjänsters förvaltning, hofisenares les-
nad och skyldighet inom och utom borgen, samt rättegångs-
proceffen i Öfra och Nedra Borgrätterna; hwarförutan in-
structioner tillika meddelades, så wäl för hof-auditeuren,
som notarien i Borgrätterna.

Högstbemälda Konung hade förut, d. 18 Octob. 1681,
äfwen låtit inrätta en Slotts-rätt, som sedermera undergått
de förändringar, sednare författningar utstaka.

På kongl. residence-slottet i hufwudstaden har i ät-

dre tider varit ett befallningsmans-åmbete, ehuru icke alltid under samma namn tillförordnad.

Om de äldsta Ståthållare på Stockholms slott kan Sjernmans Högdingaminne rådfrågas. Så väl deraf, som af Stockholms stads Länkeböcker, kan inhämtas, att Ståthållare-åmbetet öfver Stockholms slott, stad och malmar fordom varit ombytligt, nästan för hvar år, stundom på fortare tid, äfvensom att ofta flere på en gång woro Ståthållare. Således war Peder Hård, 1523, af K. Gustaf I förordnad till Slottsfogate öfver Stockholms slott och stad, och kallad Befallningsman derslides 1526.

I äldre handlingar förekommer ofta Slottslofwen, som bestod af flera eller färre personer, som lofwade, att hålla Konungen och ingen annan slottet tillhanda.

Det är Stockholms stad till en synnerlig heder, att Sten Sture den Äldre war Högvidsman i Stockholm 1470, innan han blef Riksföreståndare. Sten Sture den Yngre, war också Högvidsman derslides, då han, efter fadern Swante Stures död, blef kallad till Rikets föreståndare (Höfd. Minnet, p. 14, 18).

Detta befallningsmans-åmbete blef, år 1791, af K. Gustaf III åter upprättadt, till förekommande af flera åmbetsmäns ihopaweckade ätgärd och handläggning wid grödmål och årender; och förer nu en sådan befallningsman, i egenkap af Ståthållare på Stockholms slott, praesidium i Slotts-rätten derslides, som inrättades d. 13 Mars 1795 och ej bär blandas med Slotts-rätten för Stockholms stad.

13. §.

Man torde här wänta sig en beskrifning om riksdagar och kongl. frönningar; men allt, hwad som hänt i Stockholm, kan ej räknas till stadens historia, som här är förre-målet, och hwilken bär finna sin gräns inom stadens eget område, egna styrelse och hushållning, samt de dermed gemenskap egande grenar.

Således hörer berättelsen om riksdagar och kongl. frönningar till rikets allmänna historia, och, der den ej finnes nog fullständig, är underrättelse om riksdagsårender och kongl. frönningar tillräckligen att finna af utkomna tryckta publika handlingar. Att här beskrifwa alla i Stockholm hållna herredagsmötten och ordentliga riksdagar, allt ifrån och med 1282, då den första herredag der för sig gick, och då det bekanta Helgeandsholmsbeslutet, som framdeles på